

วรรณคดีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่อง "พัฒนาการการสอนสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาในประเทศไทย" นี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากวรรณคดีที่เกี่ยวข้องทั้งในส่วนที่เป็นเอกสาร สิ่งพิมพ์ ตำรา และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ตลอดจนงานวิจัยทางสังคมศึกษาของนักการศึกษาทั้งในประเทศและต่างประเทศ และนำเสนอสรุป เป็นประเด็นสำคัญดังนี้

1. วรรณคดีที่เกี่ยวข้อง

- 1.1 ความหมายและขอบเขตของวิชาสังคมศึกษา
- 1.2 ปรัชญาและจุดมุ่งหมายของวิชาสังคมศึกษา
- 1.3 การเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา
- 1.4 หลักสูตร แบบเรียน และสื่อการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา
- 1.5 การประเมินผลวิชาสังคมศึกษา
- 1.6 พัฒนาการการสอนสังคมศึกษาในสหรัฐอเมริกา

2. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้

- 2.1 งานวิจัยภายในประเทศ
- 2.2 งานวิจัยในต่างประเทศ

1. วรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

1.1 ความหมายและขอบเขตของวิชาสังคมศึกษา

ความหมายของวิชาสังคมศึกษา

นักการศึกษาและนักวิชาการหลายท่านได้อธิบายความหมายของวิชาสังคมศึกษาไว้หลายประการสรุปได้ดังต่อไปนี้

สุนทร สุนันท์ชัย (2514: 14) กล่าวว่า วิชาสังคมศึกษาเป็นวิชาที่มุ่งเล็งถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวนักเรียนกับคนอื่นและความสัมพันธ์ระหว่างตัวนักเรียนกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งการสอนและการสร้างความสัมพันธ์นี้เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่ครูและนักเรียนจะต้องปฏิบัติกระทำ ผักผ่อน เพลิดเพลินและแก้ปัญหาาร่วมกัน

พนัส หันนาคินทร์ (2518: 7) กล่าวว่า วิชาสังคมศึกษา หมายถึง เนื้อหาวิชาที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับ เรื่องความสำคัญของมนุษย์

บันลือ พฤษะวัน (2518: 13) สังคมศึกษาหมายถึง การศึกษาว่าด้วยการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ ซึ่งมีปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับคน สถานที่ วัฒนธรรม โดยมุ่งให้เกิดการปรับตัว มีมโนทัศน์เกี่ยวกับการดำรงชีวิต และเป็นสมาชิกที่มีคุณค่าของสังคม

ภิญโญ บัวทอง (2518: 100) กล่าวว่า เนื่องจากวิชาสังคม เป็นวิชาที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของมนุษย์ในสังคม การจัดการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาให้บรรลุวัตถุประสงค์ครูต้องสอนทั้ง เนื้อหาวิชา แนวคิด เจตคติและค่านิยมที่ถูกต้องให้กับนักเรียน

นาคยา กัทรแสงไทย (2525: 16) กล่าวว่า สังคมศึกษาประกอบด้วยการศึกษาแบบแผนพฤติกรรมของมนุษย์ รวมทั้งกระบวนการสืบสวนสอบสวนพฤติกรรมเหล่านั้น ซึ่งได้รับการคัดเลือกและคัดแปลงสำหรับนำมาใช้สอนในระดับโรงเรียน หรือในสภาพการเรียนการสอน

ราฟ ซี. เพรสตัน (Ralph C. Preston 1960: 4) กล่าวว่า สังคมศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของเนื้อหาวิชาสังคมศาสตร์ที่เลือกเฟ้นมา เพื่อใช้ในการสอนเด็กโดยเฉพาะในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา

โจนาธาน ซี. แม็กเลนดอน (Jonathan C. Melendon 1960: 4) ได้ให้ความสำคัญของวิชาสังคมศึกษามีบทบาทในการรับผิดชอบทางด้านการศึกษาเพื่อชีวิตของเด็กในโลกอันสับสนนี้ ทุกแขนงวิชาในหลักสูตรของโรงเรียนจะมีข้อมูลทางด้านสังคมศึกษาอยู่ด้วย ในสาขาวิชาสังคมศึกษาจะศึกษาเกี่ยวกับเนื้อหาซึ่งเกี่ยวข้องกับมนุษย์ และยิ่งกว่านั้นสังคมศึกษายังมีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์โดยเฉพาะกลุ่มคน ทั้งนี้เพราะกลุ่มย่อยมีอิทธิพลมากกว่าปัจเจกบุคคล สังคมศึกษาได้รวบรวมพื้นฐานในด้านการศึกษาทั่วไปในชั้นประถมและมัธยมศึกษา ดังนั้นแขนงวิชาสังคมศึกษาจึงขยายขอบเขตและเจริญขึ้นอย่างมั่นคง

มอริซ พี มอฟแฟค (Maurice P. Moffact 1963: 10) ได้กล่าวถึงวิชาสังคมศึกษาไว้ว่า เป็นวิชาที่ต้องรับผิดชอบอย่างกว้างขวางนอกเหนือไปจากการฝึกฝนความรู้ต่าง ๆ ให้แก่ผู้เรียนแล้ว วิชาสังคมศึกษายังเสริมสร้างอุปนิสัยและเจตคติให้แก่ผู้เรียน ประการสำคัญที่สุดก็คือช่วยพัฒนาสมรรถภาพของผู้เรียนให้เป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบ มีความกระตือรือร้นในการดำรงชีวิตในสังคมประชาธิปไตย

จอห์น ยู ไมเคิลลิส (John U. Michaelis 1968: A) นักการศึกษาผู้มีบทบาทสำคัญในการสอนสังคมศึกษาได้ให้ความสำคัญของวิชาสังคมศึกษาไว้ว่า วิชาสังคมศึกษาเป็นวิชาที่ช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้เกี่ยวกับ สังคมมนุษย์ เศรษฐกิจ กิจกรรมการเมืองทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ตลอดจนสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์ การเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม และนำมาใช้เป็นประโยชน์ การแก้ปัญหา ตลอดจนการวางแผนทางสำหรับอนาคต

โดโรธี เจ. สคิล (Dorothy J. Skeel 1970: 4) กล่าวว่าวิชาสังคมศึกษาเป็นวิชาที่มุ่งให้การศึกษากับพฤติกรรมมนุษย์ มีเป้าหมายเพื่อให้ผู้เรียนนำเอาความรู้ไปแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันได้

เนื่องจากวิชาสังคมศึกษามีลักษณะที่มุ่งเน้นการพัฒนาความเป็นพลเมืองดี จึงเป็นวิชาที่มีขอบเขตกว้างขวางมากวิชาหนึ่ง นักการศึกษาได้กำหนดขอบเขตของวิชาสังคมศึกษาไว้ดังนี้

สุนทร สุนันท์ชัย (2514: 6-7) กล่าวถึงขอบเขตของวิชาสังคมศึกษาว่าเป็นวิชาที่มีขอบเขตกว้างขวางมาก ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า เนื้อหาสังคมศาสตร์ใด ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อนักเรียนในระดับประถมและมัธยม ก็ย่อมจะนำมาปรับปรุงดัดแปลงเป็นเนื้อหาวิชาสังคมศึกษาได้ทั้งสิ้น ฉะนั้นสังคมศึกษา จึงอาจจะมีเนื้อหาวิชา เศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยา รัฐศาสตร์ มานุษยวิทยา ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ จิตวิทยา จริยศาสตร์ ปรัชญา รวมอยู่ได้ทั้งสิ้น มิได้หมายถึงแค่เฉพาะ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมือง และศีลธรรม ดังที่เข้าใจกันอยู่ทั่วไปเท่านั้น

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าสังคมศาสตร์จะเป็นรากฐานของสังคมศึกษาได้ 3 ลักษณะ คือ

1. เนื้อหาวิชาสังคมศึกษาจะได้มาจากแขนงวิชาทางสังคมศาสตร์
2. สังคมศาสตร์ เป็นแหล่งของข้อมูลเกี่ยวกับคุณค่าทางสังคม ปัญหาสังคม การเปลี่ยนแปลง

ทางสังคม ซึ่งมีประโยชน์ต่อการจัดหลักสูตรสังคมศึกษา

3. สังคมศาสตร์เป็นแหล่งของข้อมูลทางจิตวิทยา ที่จะนำมาประยุกต์ในการสอนสังคมศึกษา เช่น พัฒนาการเด็ก การเรียนรู้ กระบวนการสังคม และวิธีการทางจิตวิทยาต่าง ๆ

ราฟ ซี. เพรสตัน (Ralph C. Preston 1960: 1-2) ได้อธิบายขอบเขตของวิชาสังคมศึกษา สังคมศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของเนื้อหาวิชาสังคมศาสตร์ ที่ถูกนำมาใช้สอนนักเรียนในระดับมัธยมและประถมศึกษา ซึ่งประกอบด้วยแขนงวิชาดังนี้

1. ภูมิศาสตร์ เป็นวิชาที่ศึกษาถึงลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับแผ่นดินที่อาศัยอยู่
2. ประวัติศาสตร์ เป็นวิชาที่ศึกษาถึงความ เป็นมาของเหตุการณ์ในอดีตที่เกี่ยวกับมนุษย์
3. หน้าที่พลเมือง เป็นการศึกษาเรื่องสิทธิและหน้าที่ของมนุษย์
4. จริยศาสตร์ เป็นวิชาที่ศึกษาถึงพฤติกรรมของมนุษย์ในแง่ของความถูก ผิด ชั่ว ดี
5. สังคมวิทยา เป็นการศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมของบุคคลและสถาบันต่าง ๆ ในสังคม
6. มานุษยวิทยา เป็นการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในด้านวัฒนธรรม การปรับตัว เข้ากับสิ่งแวดล้อม
7. เศรษฐศาสตร์ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับการผลิตและการแจกจ่าย ตลอดจนปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดจากกิจกรรมดังกล่าว

รจิต ชัยสุข (2518: 20-21) ได้อธิบายถึงขอบเขตของเนื้อหาวิชาสังคมศึกษาดม รายงาน "A Guide to Content in the Social Studies" ของสภาสังคมศึกษาแห่งชาติ สหรัฐอเมริกา (The National Council for the Social Studies, 1916) โดยสรุปเนื้อหาวิชาสังคมศึกษาได้เป็น 15 เรื่องดังต่อไปนี้

1. การปรับตัวของมนุษย์และธรรมชาติ
 2. การรู้จักปรับความคิดของบุคคลและกลุ่มให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของโลก
- ซึ่งต้องอาศัยพึ่งพากันตลอดเวลา

3. การยอมรับศักดิ์ศรีและคุณค่าของเอกลักษณ์บุคคล

4. การรู้จักใช้สติปัญญาพัฒนาการดำรงชีพของมนุษย์ และการรู้จักรักษาเสรีภาพและคุณค่าของการเกิด

5. การยอมรับความรับผิดชอบต่อตนเอง และส่วนรวมโดยใช้สติปัญญาและเหตุผล

6. การเพิ่มพูนประสิทธิภาพของครอบครัว ซึ่งเป็นสถาบันสังคมขั้นพื้นฐาน

7. การรู้จักใช้สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติอย่างฉลาด

8. การรู้จักแบ่งปันอำนาจและความรับผิดชอบโดยทั่วถึงกันอย่างยุติธรรม

9. ความสำเร็จของการดำเนินชีวิตในฐานะที่เป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์อย่างถูกต้อง รักษาดี อย่างมีเหตุผลและเข้าใจเพื่อนมนุษย์

10. ความสนใจในการใส่หาสันติภาพ ตลอดจนการร่วมมือในการแก้ปัญหา การตัดสินใจ หรือแสวงหาข้อตกลงร่วมกัน

11. ความสำเร็จของการมีดุลยภาพระหว่างความคงที่และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

12. ความสามารถที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขในทุก ๆ ด้าน

13. ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมที่สำคัญของโลกและวัฒนธรรมประจำชีวิตของบางชาติ

14. การพัฒนาคุณค่าทางจริยธรรมและมโนธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ

15. การรู้จักใช้การศึกษาเป็น เครื่องมือพัฒนาสติปัญญา และ เสริมสร้างประชาธิปไตย

นอกจากนี้ นาคยา กัทธแสงไทย (2525: 67-68) ได้กล่าวถึงขอบข่ายของวิชา สังคมศึกษาไว้ว่า ควรเน้นพัฒนาการด้านความคิดรวบยอด เพราะเนื้อหาวิชาสังคมศึกษามีอยู่ กว้างขวางและมากมาย จนทำให้ผู้สอนหรือผู้พัฒนาหลักสูตรประสบปัญหาในการเลือกเนื้อหาที่จะ นำมาบรรจุไว้ในหลักสูตรและนำมาใช้สอน จึงได้เสนอเกณฑ์ในการเลือกขอบข่ายของเนื้อหา วิชาดังนี้

1. เนื้อหาวิชาควรนำไปสู่การสอนความคิดรวบยอดที่สำคัญ ๆ ในวิชาสังคมศาสตร์

2. เนื้อหาวิชาควรมีนิัยสำคัญ มีคุณประโยชน์คือชีวิตในโลกปัจจุบัน สัมพันธ์กับปัญหา สังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาที่เกี่ยวกับความขัดแย้งในค่านิยมในสังคมและความสัมพันธ์กับ แนวโน้มความเป็นไปของโลกในอดีต ปัจจุบันและอนาคต

3. ควรสอดคล้องกับความสนใจและความต้องการตลอดจนวุฒิภาวะของผู้เรียนในแต่ละระดับชั้น ตลอดจนมีส่วนที่ทำให้ผู้เรียนมีโอกาสได้ตรวจสอบค่านิยมของตนเอง หรือเตรียมตัวให้ผู้เรียนสามารถแก้ปัญหาส่วนตัวของคนได้

4. เนื้อหาควรมีลักษณะที่ช่วยให้เกิดการพัฒนาทักษะที่จำเป็น เฉพาะอย่างตามที่ระบุไว้ในเป้าหมายของหลักสูตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งทักษะที่สัมพันธ์กับวิธีการสืบสวนสอบสวน

จะสังเกตได้ว่าเกณฑ์ดังกล่าวข้างต้นนี้จะประกอบด้วยความสนใจของผู้เรียน วุฒิภาวะและความสามารถ ความสำคัญที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และการนำไปใช้ประโยชน์กับวิชาอื่น ๆ ได้ รวมทั้งการส่งเสริมการพัฒนาทักษะ เฉพาะอย่างด้วย

จากแนวความคิดของนักการศึกษาด้านสังคมศึกษาดังกล่าวข้างต้น จึงอาจสรุปความหมายและขอบเขตของวิชาสังคมศึกษา ได้ว่า

1. สังคมศึกษา เป็นวิชาที่ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

2. สังคมศึกษา เป็นวิชาที่ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจเรื่องราวในอดีต ในปัจจุบัน และสามารถวางแผนสำหรับอนาคต ตลอดจนแนวทางในการแก้ปัญหาได้

3. สังคมศึกษา เป็นวิชาที่ประกอบด้วยแนวคิดรวบยอดที่สำคัญที่เลือกสรรจากวิชาสังคมศาสตร์ เพื่อประยุกต์ให้เหมาะสมกับรายวิชาที่จะใช้สอนนักเรียนระดับประถมและมัธยมศึกษา

2. ปรัชญาและจุดมุ่งหมายของวิชาสังคมศึกษา

ปรัชญาของวิชาสังคมศึกษา

การกำหนดจุดมุ่งหมายของการศึกษาระดับต่าง ๆ ไม่ว่าจะระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา หรืออุดมศึกษา ต้องอาศัยปรัชญาการศึกษาโดยส่วนรวม เป็นแนวทาง จุดมุ่งหมายของการศึกษาของแต่ละสังคมย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการของสังคมนั้น ๆ

สำหรับปรัชญาการศึกษาของไทยมีลักษณะ เฉพาะที่สามารถสรุปได้เป็น 3 ยุค ซึ่งสาโรช บัวศรี (2525: 39-42) ได้อธิบายไว้ดังนี้

ยุคที่ 1 มีลักษณะเป็นการศึกษาแบบโบราณเรียนกันที่วัดหรือที่บ้าน ความมุ่งหมายของการศึกษาในระบุนั้น คือ การเรียนภาษาไทยโดยมุ่งให้อ่านออกเขียนได้ เพื่อศึกษาพระศาสนา สภาพการเรียนการสอนยังไม่มีการวางแผน ใครสนใจไปวัด เพื่อเรียนอะไรก็ไม่มีใครบังคับ ยังไม่มีหลักสูตรและวิธีเรียนใช้วิธีท่องจำเป็นหลัก นอกจากนี้ยังมีการศึกษาด้านอาชีพ เช่น วิชาช่างต่าง ๆ ซึ่งฝึกหัดทำตามที่บอกเล่ากันมาจนเกิดความชำนาญ ลักษณะการศึกษาดังกล่าวนี้ องค์การยูเนสโก (UNESCO) เรียกว่า Griention

ยุคที่ 2 เริ่มตั้งแต่มีการสร้างโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบเมื่อ พ.ศ. 2425 เรื่อยมาจนมีเวลาครบ 60 ปี การจัดโรงเรียนนี้ได้รับอิทธิพลจากการศึกษาของยุโรป ในยุคนี้เริ่มมีโรงเรียนเกิดขึ้นแต่ยังไม่มีการกำหนดความหมายเกี่ยวกับการศึกษาให้ชัดเจน ความมุ่งหมายทั่วไปก็คือ หัดเขียน หัดอ่าน ทำเลข เรียนวิชาศาสนา และภาษาอังกฤษเพื่อให้มีความความสามารถพอเข้ารับราชการได้ตามความต้องการของบ้านเมืองในสมัยนั้น ครั้นถึงยุคประชาธิปไตยซึ่งเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา การศึกษามุ่งหมายให้มีจิตใจ เป็นนักประชาธิปไตย ให้เป็นพลเมืองดี วิธีการสอนครั้งแรกที่ถูกนำมาใช้ในประเทศไทย คือวิธีการสอนตามขั้นทั้ง 5 ของแฮร์বার์

ยุคที่ 3 นับตั้งแต่ พ.ศ. 2489 จนถึงปัจจุบัน เป็นยุคที่คนไทยจำนวนมากได้มีโอกาสออกไปศึกษาวิชาการศึกษาจากยุโรป และสหรัฐอเมริกา และได้้นำเอาปรัชญาการศึกษาบางประการของประเทศเหล่านั้นมาดัดแปลงใช้ เป็นยุคที่นักการศึกษาในประเทศไทยพยายามสร้างปรัชญาการศึกษาที่เป็นของตัวเอง ที่สำคัญคือการอิงพุทธปรัชญา ซึ่งถ้าคิดในแง่พุทธศาสนา ความมุ่งหมายของการศึกษาก็คือชีวิตที่ร่มเย็นเป็นสุข กล่าวได้ว่าเป็นการบูรณาการชีวิตโดยการแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้หมดไป ใช้วิธีการแก้ปัญหาแบบพุทธวิธี โดยพิจารณาเป็นขั้น ๆ ทำนองเดียวกันกับการศึกษา อริยสัจ 4 ซึ่งจะเห็นได้มีลักษณะเหมือนกับวิธีการวิทยาศาสตร์ (Scientific Method) ดังนั้นการศึกษาจึงสามารถนำเอาธรรมะข้อนี้มาประยุกต์เพื่อเป็นแม่บทของวิธีสอน ดังชื่อว่า "วิธีสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจ" หรืออาจนำมาเป็นแนวทางสร้างปรัชญาการศึกษาแบบต่าง ๆ ขึ้นอีกก็ได้

สำหรับปรัชญาของวิชาสังคมศึกษานั้น วิจิตร สนสิริ (2520: 135-136) ได้อธิบายจำแนกเป็น 5 ระดับ คือ

ระดับแรก ปรัชญาของวิชานี้เป็นการสอนเพื่อให้สอดคล้องกับชีวิตและสังคม คือเน้นการถ่ายทอดวัฒนธรรม หรือความรู้ที่ค้นพบแล้วอย่าง เดียว มีลักษณะ เป็นอนุรักษนิยม ถือว่าวิทยาการที่มีผู้ค้นพบนั้นดีแล้ว สมควรที่นักเรียนน่าจะต้อง เรียนรู้ ได้แก่ หนังสือ ตำรา คัมภีร์ คำสอนต่าง ๆ ประเพณีต่าง ๆ ประเพณีต่าง ๆ ต้องถ่ายทอดวัฒนธรรมและความรู้ให้แก่ นักเรียน โดยไม่เปลี่ยนแปลง วิธีการคือท่องจำแล้วบังคับให้เชื่อ

ระดับสอง เน้นเรื่องการถ่ายทอดวัฒนธรรมและเรื่องราวในอดีต แต่เปลี่ยนแปลงได้บ้าง วิธีการคือให้จำ กำหนดให้เชื่อ แต่มีเสรีภาพในการเลือกที่มีขอบเขตจำกัด

ระดับสาม เป็นระดับที่มีการผสมผสานระหว่างการถ่ายทอดวัฒนธรรมในอดีตกับการเตรียมพลเมืองเพื่อปรับปรุงสังคมสะท้อนมโนทัศน์ วิชาสังคมศาสตร์ เรื่องหนึ่งคือ การเปลี่ยนแปลง ถือว่าสังคมทุกสังคมไม่อยู่นิ่ง ต้องมีการเปลี่ยนแปลงไม่ว่าจะเป็นในรูปใด วิธีการสอนก็คือการกำหนดให้จำบ้าง ให้รู้จักแก้ปัญหาและให้เสรีภาพในการเลือกบ้าง พวกนี้เป็นพวกสายกลางอาจจะตรงกับปรัชญาการสอนที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน

ระดับที่สี่ ปรัชญาในการสอน เป็นเรื่องการเตรียมพลเมืองเพื่อปรับปรุงสังคมเท่านั้น วิธีการที่ใช้ก็คือ ให้ผู้เรียนแสวงหา และพิจารณาปัญหาต่าง ๆ โดยการแนะแนวทางให้มีเสรีภาพที่จะสืบสวนสอบสวนหาข้อเท็จจริงต่าง ๆ แล้วนำมาประเมินค่าตัดสินใจ

ระดับที่ห้า ระดับนี้ถือความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรุนแรง และถือเอาวิธีการรุนแรงในการเปลี่ยนแปลงสังคมด้วย หมายความว่าสังคมที่เป็นอยู่นี้ไม่ได้เรื่องไม่เป็นที่น่าพอใจ เพราะฉะนั้นจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงจากหน้ามือ เป็นหลังมือ และเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันทันด่วน วิธีการก็คือให้เสรีภาพในการที่จะจัดรูปแบบและเสนอรูปแบบต่าง ๆ มากมายแต่ก็จะอยู่ในกรอบของการจัดระเบียบใหม่ ๆ ในสังคม พวกนี้จะตำหนิว่าสังคมไม่ดี ไม่ยุติธรรม ไม่มีความเสมอภาค มีแต่การเอารัดเอาเปรียบ ดังนั้นจึงต้องปรับใหม่หมด

สำหรับปรัชญาของการสอนสังคมศึกษาทั้ง 5 ระดับนี้ ครูผู้สอนจะเลือกปรัชญาในระดับใดก็ต้องคำนึงถึงความเหมาะสมกับสภาวะการณ์ของบ้านเมือง โดยไม่มีคติที่ว่าระดับใดระดับหนึ่งดีที่สุด ควรให้ผสมผสานกันไปให้สอดคล้องกับความต้องการหรือความจำเป็นของสังคมเป็นหลัก

นอกจากนี้ นักการศึกษา ยังได้กำหนดจุดมุ่งหมายของวิชาสังคมศึกษา ไว้อย่างกว้างขวาง ซึ่งทำให้วิชาสังคมศึกษามีความสำคัญมากยิ่งขึ้น ในหลักสูตรการศึกษา ตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงระดับอุดมศึกษา

จรรยา คุณมี (2520: 27-30) กล่าวว่า วิชาสังคมศึกษานับว่ามีความสำคัญมาก เพราะ เป็นวิชาที่มี เป้าหมายสำคัญในการพัฒนาประชากรให้มีประสิทธิภาพ ดังนั้นวิชานี้จึง เป็น วิชาบังคับที่นักเรียนทุกคนต้อง เรียน เพื่อที่จะได้รับประสบการณ์ขั้นพื้นฐานอันจะ เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตในสังคมต่อไป โดย เน้นถึง

1. ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์
2. ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสถาบันทางสังคม
3. ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ
4. ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับปัจจัยแห่งการดำรงชีพ

วิชาสังคมศึกษาในปัจจุบันจึงมุ่งให้ผู้เรียนมีความสามารถในด้านต่าง ๆ ต่อไปนี้

1. ให้ผู้เรียนค้นคว้า ทดสอบ แสวงหาข้อเท็จจริงด้วยตนเอง เรียกว่า เรียนแบบ "สืบสอบ" หรือ
2. ลดการท่องจำ เพราะข้อเท็จจริงต่าง ๆ นั้น เป็นเพียงสิ่งที่ต้องการเพื่อนำไปใช้ในการ "ตัดสินใจปัญหาและกำหนดกฎเกณฑ์ได้"
3. ให้สามารถสร้างความคิดรวบยอด อธิบาย และกำหนดกฎเกณฑ์ได้
4. ให้เข้าใจ ซาบซึ้งในเรื่อง "ค่านิยม" และมีความหมายในการประเมินค่านิยมต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ
5. ให้เป็นบุคคลกระตือรือร้น สามารถติดตามความเคลื่อนไหวของโลกได้
6. ให้ได้รับประสบการณ์จากกิจกรรมและการใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง
7. ให้สามารถแก้ปัญหาขัดแย้งทางสังคม สามารถคิดวิพากษ์วิจารณ์และตัดสินเหตุการณ์ต่าง ๆ ด้วยจิตใจที่เป็นกลางได้
8. ให้รู้จักคิดและคิดเป็น เช่น มีการฝึกฝนในการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ อนุมาน อุปมาน คิดนำไปใช้ เป็นต้น

หทัย ดันหยง (2525: 21-25) ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของวิชาสังคมศึกษาว่าควรจะเป็นวิชาแกนกลางในหน่วยบูรณาการการเรียนการสอนของทุกลักษณะหลักสูตร มีจุดมุ่งหมายในทางสร้างสรรค์ประโยชน์สุข เป็นสำคัญ ซึ่งอาจลำดับได้ดังนี้

1. ช่วยให้ผู้เรียนเกิดประสบการณ์ชีวิตในทางสร้างสรรค์ ประสบการณ์ย่อมประกอบด้วยความรู้ ทักษะ และทักษะ ซึ่งผู้เรียนสามารถพัฒนาตนเอง พัฒนาสังคม ปรับตัวเข้ากับภาวะของสังคมได้เป็นอย่างดี

2. ช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งต่อสังคมมนุษย์ สังคมมนุษย์ย่อมมีองค์กรและระบบความสัมพันธ์ซับซ้อน ความเข้าใจสังคมย่อมเป็นทางให้เกิดความร่วมมือก่อสร้างประโยชน์สุขแก่สังคมส่วนรวมได้เป็นอย่างดี

3. ช่วยให้ผู้เรียนสามารถแสดงบทบาทในสังคมไทยอย่างมีประสิทธิภาพสอดคล้องกับค่านิยมในสังคม

4. ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจปทัสถานทางสังคม (Social norm) และสามารถปฏิบัติตามปทัสถานนั้น ๆ อันจะก่อให้เกิดความสุขสงบในสังคม ปทัสถานทางสังคมย่อมแสดงออกได้ในทางระเบียบ ข้อบังคับ กฎหมาย แนวปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีในสังคมนั้น ๆ

5. ช่วยให้ผู้เรียนได้เกิดแนวคิด ทักษะและหลักการที่จะแก้ปัญหาสังคมด้วยหลักแห่งปัญญา (Method of Intelligence) และหลักเหตุผลโดยปราศจากซึ่ง โลภะ โทสะ โมหะ

6. ช่วยให้ผู้เรียนเกิดทัศนคติและทักษะนิสัยที่จะดำรงชีวิตอยู่ด้วยวิถีทางแห่งหลักประชาธิปไตย คือ

6.1 เคารพในความเป็นเพื่อนมนุษย์ซึ่งกันและกัน เห็นคุณค่าของชีวิต ไม่เบียดเบียนกัน นำใจดังกล่าวเป็นที่ตั้งแห่งคารวธรรม

6.2 เอื้อเฟื้อเกื้อกูลแบ่งปันมีเมตตาธรรม สามารถร่วมมือร่วมใจในการประกอบกิจการงานต่าง ๆ ให้บรรลุเป้าประสงค์และก่อประโยชน์สุขในสังคม นำใจดังกล่าวเป็นที่ตั้งแห่งสามัคคีธรรม

6.3 ใช้หลักแห่งปัญญาและเหตุผลเป็น เครื่องแก้ปัญหาและตัดสินใจ

เลียวนาร์ด เอส เคนเวอร์ธีย์ (Leonard S. Kenworthy 1962: 13) ได้เน้นวิชาสังคมศึกษามีความสำคัญในฐานะ เป็นวิชาที่มุ่งฝึกนักเรียนให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคมประชาธิปไตย โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะให้นักเรียนสามารถแก้ไขและปรับปรุงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและทางสังคม

เอ็ดวิน เฟนตัน (Edwin Fenton 1967: 1) ได้กล่าวว่าวิชาสังคมศึกษาเป็นวิชาที่สำคัญมากวิชาหนึ่ง โดยมีจุดประสงค์เพื่อช่วยให้ผู้เรียนสามารถนำเอาความรู้ความเข้าใจไปใช้ในการปรับตัวให้เข้ากับสังคมได้อย่างเหมาะสม วิชาสังคมศึกษาจึงมีบทบาทในการสร้างพลเมืองดีแก่บ้านเมือง เนื่องจากจุดมุ่งหมายของวิชานี้มี 3 ประการ คือ

1. การเตรียมเด็กให้เป็นพลเมืองดี
2. การฝึกให้เด็กคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณและมีเหตุผล
3. การรักษามรดกทางวัฒนธรรม

เบน เค รูดยาร์ด และ เฮนรี เอช โครเนนเบิร์ก (Bent K. Rudyard and Henry H. Kronenburg 1969: 29) ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของวิชาสังคมศึกษาไว้ดังนี้ คือ

1. เพื่อส่งเสริมให้พลเมืองเป็นคนมีประสิทธิภาพ สามารถปรับตัวให้เข้ากับคนอื่น ๆ ได้ดี
2. เพื่อให้นักเรียนได้รับความรู้ที่เป็นพื้นฐานในการตัดสินใจ
3. เพื่อให้เข้าใจโลกมากยิ่งขึ้น
4. เพื่อให้มีความปรารถนาที่จะร่วมกิจกรรมของสังคม
5. เพื่อพัฒนาความรู้และความซาบซึ้งในสิทธิ หน้าที่และความรับผิดชอบของพลเมือง
6. เพื่อพัฒนาในด้านความสามารถในการประเมินผล ตลอดจนการคิด และการตัดสินใจด้วยตนเอง
7. ให้มีความรู้ และ เห็นคุณค่าของความสงบสุข
8. เพื่อส่งเสริมให้มีความสนใจและเข้าใจในเชื้อชาติ ศาสนา ของแต่ละชาติ

9. ให้เพิ่มพูนความรู้ และ เห็นคุณค่าของอดีตซึ่งเป็นพื้นฐานในปัจจุบัน
10. ให้มีความรักชาติอย่างฉลาด
11. ช่วยให้มีความสามารถในการพิจารณาวิเคราะห์การโฆษณาชวนเชื่ออย่างมีเหตุผล

จะเห็นได้ว่าจุดประสงค์สำคัญของวิชาสังคมศึกษาคือมุ่งอบรมให้คนเป็นพลเมืองดี สามารถปรับตัวเข้ากับสังคมและดำเนินชีวิตได้อย่างปกติสุข มีคุณค่าและมีคุณภาพนั่นเอง แต่การเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาจะประสบความสำเร็จตามความมุ่งหมายที่กล่าวมาแล้วนั้นได้ จำเป็นต้องอาศัยองค์ประกอบอื่น ๆ อีกหลายด้าน คือ หลักสูตร แบบเรียน วิธีสอน อุปกรณ์การสอน การวัดและการประเมินผล ตลอดจนตัวครู นักเรียน และสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่เหมาะสมด้วย

3. การเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา

กระบวนการเรียนการสอนนับ เป็นวิธีการหนึ่งที่จะทำหน้าที่ในการแปลหลักสูตรออกมา ในรูปของการกระทำและประสบการณ์ในการเรียนรู้ของนักเรียน เกษม สูดหอม และคณะ (2518: 235) ได้ศึกษาเกี่ยวกับวิธีการเรียนการสอนโดยทั่วไปและได้สรุปลักษณะการเรียนการสอนที่สำคัญ ได้ 3 ลักษณะดังนี้

1. วิธีสอนแบบถือครูเป็นศูนย์กลาง (Teacher Centered Method) ครูเป็นผู้สอน ผู้ถ่ายทอดความรู้ เป็นผู้วางแผนการสอน ควบคุมเนื้อหา วัดผล และดำเนินการทุก ๆ วิธี เพื่อต้องการให้เด็กมีความรู้ ส่วนใหญ่ครูจะใช้วิธีบรรยาย ให้เด็กจดเนื้อเรื่องสั้น ๆ ที่สำคัญ (Note-taking) และกำหนดให้อ่านหนังสือประกอบ เป็นวิธีสอนแบบบรรยาย
2. วิธีสอนแบบถือนักเรียนเป็นศูนย์กลาง (Pupil Centered Method) ได้แก่ ให้นักเรียนเป็นผู้ค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง เป็นผู้วางแผนบทเรียน ดำเนินการค้นคว้าหาความรู้ สรุปผลออกเป็นกฎเกณฑ์ ครูเป็นเพียงผู้แนะแนวไปสู่การค้นคว้า แนะนำอุปกรณ์ (Teaching is guiding to discovery) จนนักเรียนได้ทราบ ได้พบความรู้ด้วยตัวของเขาเองเท่านั้น ได้แก่วิธีสอนแบบโครงการ แบบทดลอง แบบหน่วย และแบบสอนเฉพาะตัว
3. วิธีสอนแบบครูและนักเรียนร่วมกัน (Co-operative Group Method) ครูและนักเรียนจะร่วมกันในการจัดบทเรียน วางแผน ค้นคว้าหาความรู้ สรุปผลออกมาเป็นความรู้ การสอนแบบนี้จะถือเอากลุ่มเป็นหลัก ความเห็นของกลุ่มเป็นสิ่งถูกต้อง เน้นการทำงานเป็นพวก

เป็นหมู่ เช่น การอภิปรายเป็นหมู่ การแสดงบทบาท (Role playing) เป็นต้น

ดังนั้นการเรียนการสอนสังคมศึกษาในปัจจุบัน จึงต้องมีการเลือกสรรใช้เทคนิคการสอนหลาย ๆ แบบมาประยุกต์ใช้เพื่อให้ผู้เรียนบรรลุถึงจุดมุ่งหมายในการเรียน ปรากฏสุวรรณ อติศโต (2524: 27-28) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ความคิดเห็นของครูสังคมศึกษา ผู้บริหารการศึกษา และศึกษานิเทศก์ เกี่ยวกับการเรียนการสอนสังคมศึกษา ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521" ได้สรุปการสอนสังคมศึกษาในประเทศไทย ซึ่ง เอ็ดวิน เฟนตัน (Edwin Fenton) นักการศึกษาคนสำคัญเกี่ยวกับวิชาสังคมศึกษาได้เสนอแนะไว้ดังนี้

1. การสอนสังคมศึกษา ครูอาจจะใช้วิธีการแก้ปัญหา ซึ่งเป็นวิธีการที่เน้นให้นักเรียนรู้จักคิดโดยผ่านกระบวนการสืบสอบ วิธีการนี้จะทำให้นักเรียนเกิดความคิดสร้างสรรค์ รู้จักใช้เหตุผลมีวิจาร์ญาณว่าการสอบแบบเก่าที่เน้นให้นักเรียนท่องจำ ซึ่งครูเป็นผู้มีบทบาทมากที่สุด เป็นผู้คอยจำใจจำใจให้ความรู้แก่นักเรียน ส่วนนักเรียนก็เป็นผู้รับความรู้นั้น การเรียนแบบนี้ทำให้นักเรียนเสียเวลาไปโดยเปล่าประโยชน์ เพราะความรู้ที่ครูให้ นั้น จะเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ ในที่สุดนักเรียนจะกลายเป็นผู้ที่ไม่รู้อะไรเลย เพราะขาดประสบการณ์ในการใช้ความคิด ดังนั้นการสอนสังคมศึกษาแนวใหม่ซึ่งเน้นในเรื่องการใช้ความคิด จึงเป็นสิ่งสำคัญต่อชีวิตของนักเรียนในอนาคต

2. การสอนแบบบรรยายนั้น ยังคงจำเป็นที่จะต้องใช้ในการสอนสังคมศึกษาอยู่ แต่ครูไม่ควรใช้การสอนแบบบรรยายอยู่ตลอดเวลา ควรจะหาวิธีการสอนอื่นมาช่วย การสอนแบบบรรยายนั้น เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นวิธีการสอนที่ทำให้นักเรียนได้รับเนื้อหาความรู้มาก ถ้าครูเป็นผู้บรรยายที่ดี แต่จะนำไปใช้กับทุกสภาพห้องเรียนไม่ได้ การนำมาใช้ควรอยู่ในดุลยพินิจของครู

3. วิธีการสอนอีกประการหนึ่ง ที่นำมาใช้ในการสอนสังคมศึกษาแนวใหม่คือ การสอนแบบอภิปราย (Discussion) เรื่องที่นำมาอภิปรายกันนั้น ไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นความรู้ที่ถูกต้องในลักษณะที่เป็นข้อเท็จจริงเสมอไป เพราะข้อเท็จจริงเหล่านั้น นักเรียนสามารถจะหาอ่านได้ด้วยตนเอง ครูอาจจะใช้คำถามให้นักเรียนตอบปากเปล่า เพื่อตรวจสอบว่านักเรียนมีความรู้ ความเข้าใจในข้อมูลที่สำคัญบางเรื่องเพียงใด ในขณะที่มีการอภิปรายครู

อาจจะมีการบรรยายสั้น ๆ ซึ่งจะทำให้นักเรียนได้รับความรู้ใหม่อยู่เสมอ

4. การสอนโดยวิธีการแก้ปัญหา เป็นวิธีการสอนที่ใช้กันมากในการสอนสังคมศึกษาแนวใหม่ ทั้งทางทฤษฎีและปฏิบัติ นักเรียนอาจจะเริ่มต้นด้วยการถามปัญหาหรือคำถามที่เขาสงสัย และมีความหมายอย่างแท้จริงในชีวิตของเขา ด้วยแรงกระตุ้นที่อยากจะเรียนรู้ จะทำให้เขาเกิดความเข้าใจดีขึ้น จำได้นานและสามารถถ่ายทอดสิ่งที่เขาได้เรียนไปแล้วนั้นได้ง่ายในสถานที่แห่งใหม่ นักเรียนจะรู้วิธีการคิดและการแก้ปัญหาซึ่งสามารถจะสรุป เป็นทฤษฎีได้

นอกจากนี้ สนิท ทิพวัลย์ (2518: 20-21) ได้สรุปข้อคิดเห็นของ John V. Michaelis เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวในต่างประเทศเกี่ยวกับวิธีสอนสังคมศึกษาจากเอกสารชื่อ Using Current Curriculum Development ของ Association for Supervision Curriculum Development ไว้ดังนี้

1. ได้มีการเน้นความสำคัญของการสอนให้เกิดความคิดรวบยอดที่เป็นพื้นฐาน (Basic Concepts) มากขึ้น โดยเห็นว่าถ้าผู้เรียนมีความคิดรวบยอดเป็นพื้นฐานไว้ก่อน ก็จะช่วยให้สามารถแก้ปัญหาค้าง ๆ ได้ดีกว่าเดิม
2. มีข้อคิดเห็นเกี่ยวกับวิธีสอนว่า ควรจะให้นักเรียนค้นพบนิยสำคัญหรือกฎเกณฑ์ (Generalizations) ในวิชาสังคมศึกษาได้ด้วยตนเอง หมายความว่าส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง
3. ส่งเสริมให้นักเรียนได้เรียนรู้กฎเกณฑ์ตั้งแต่ขั้นต้น ๆ ค่อย ๆ ขยายให้กว้างขวางและลึกซึ้งเพิ่มขึ้นตามลำดับในชั้นสูง ๆ วิธีการนี้จะทำให้เรียนปรากฏซ้ำกันในชั้นต่าง ๆ ตั้งแต่ขั้นต้นจนถึงชั้นสูง ซึ่งเชื่อว่าจะทำให้เกิดความเข้าใจสิ่งที่เรียนแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น
4. มุ่งให้เกิดทัศนคติว่าความรู้ที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้ ยังไม่สมบูรณ์ถึงที่สุดและยังไม่ยุติลงได้ การค้นคว้าใหม่ ๆ อาจจะทำให้พบสิ่งใหม่ ๆ ซึ่งย่อมทำให้หลักเกณฑ์ความรู้ที่มีอยู่เดิมเปลี่ยนแปลงไปอีก ฉะนั้นการเรียนรู้จึงไม่มีวันจบสิ้น
5. ส่งเสริมให้เด็กรู้วิธีการค้นคว้าสร้างความรู้ใหม่ (Method of Inquiry) ของนักวิทยาศาสตร์ทางสังคม เพื่อฝึกให้นักเรียนใช้วิธีการของนักปราชญ์ทางสังคมในการ

ค้นคว้าหาความรู้ในวิชานี้

6. ส่งเสริมให้เด็กมีทักษะในการศึกษาหาความรู้ตามลำพัง
7. ส่งเสริมให้มีการเรียนประเด็นหรือปัญหาขัดแย้งในทางสังคม โดยไม่มีการชวนเชื่อหรือจูงใจให้รับความคิดหนักไปในทางใดทางหนึ่ง ส่งเสริมให้มีความคิดวิพากษ์วิจารณ์และตัดสินใจ เหตุการณ์ด้วยจิตใจที่เป็นกลาง
8. ส่งเสริมให้เด็กเรียนเหตุการณ์ปัจจุบันให้รู้ทั่ว ๆ ไป แทนที่จะเรียนแค่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่จุดยุ่งยากแห่งหนึ่งใดโดยเฉพาะ
9. พิจารณาบทบาทของค่านิยมและขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์
10. ส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจวัฒนธรรมของชาติอื่น ๆ

เมื่อพิจารณาความคิดเห็นเกี่ยวกับการเรียนการสอนสังคมศึกษาดังกล่าวมานี้ อาจสรุปได้ว่าการสอนทุกวิธีนั้นมีประโยชน์และมีคุณค่าในตัวของมันเอง แต่ครูผู้สอนจะต้องใช้ให้ถูกวิธี และตรงตามวัตถุประสงค์ตลอดจนเหมาะสมกับเนื้อหาวิชา และวุฒิภาวะของผู้เรียนด้วย (Schorling 1964: 58)

1.4 หลักสูตร หนังสือเรียน และสื่อการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาหลักสูตรวิชาสังคมศึกษา

หลักสูตรถือเป็นหัวใจของกระบวนการศึกษา เพราะหลักสูตรคือ ประสิทธิภาพทางการศึกษา ที่นักเรียนสมควรจะได้รับภายใต้การกำหนด การวางแผนและการดำเนินการของโรงเรียนอย่างมีเป้าหมายที่แน่นอน หลักสูตรสังคมศึกษาก็เป็นการจัดประสิทธิภาพเพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำไปใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันได้ จรูญ คุณมี (2520: 33-34) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบพื้นฐานของหลักสูตรที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพที่นักเรียนได้รับจากโรงเรียนดังนี้

1. พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ (Historical Foundation) หมายถึงการพิจารณาหลักสูตรต่าง ๆ ที่เคยมีมาหรือที่มีอยู่แล้ว ในเรื่องโครงสร้าง จุดมุ่งหมาย ข้อดี ข้อเสีย ผลสัมฤทธิ์ของหลักสูตรนั้น ๆ ย่อมมีประโยชน์ต่อการพัฒนาหลักสูตรใหม่เป็นอย่างมาก

2. พื้นฐานทางปรัชญา (Philosophical Foundations) การจัดทำหลักสูตรต้องยึดหลัก ความเชื่ออันเป็นพื้นฐานของสังคม ซึ่งดูจากปรัชญาทั่วไป ค่านิยม คุณค่า และ

อุดมการณ์ต่าง ๆ ของสังคมแต่ละยุคแต่ละสมัย เพื่อให้หลักสูตรสนองความต้องการของสังคมได้ ถูกต้องนั่นเอง

3. พื้นฐานทางจิตวิทยา (Psychological Foundations) การจัดทำหลักสูตร นอกจากจะสนองความต้องการของสังคมแล้ว ยังต้องสนองความต้องการของผู้เรียนอีกด้วย ต้องนำผู้เรียนไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ ดังนั้นพื้นฐานเกี่ยวกับธรรมชาติการเรียนรู้ การพัฒนาของผู้เรียน และอื่น ๆ จึงมีความจำเป็นมาก ในการพิจารณาความยากง่ายของเนื้อหา อุปกรณ์การเรียน ลักษณะประสบการณ์ เพื่อให้เหมาะกับวัยและสมรรถวิสัยของผู้เรียน

4. พื้นฐานทางสังคม (Social Foundations) หมายถึงการพิจารณาความคิดรวบยอดและทฤษฎีต่าง ๆ เกี่ยวกับการรวมกลุ่มของมนุษย์เป็นสังคม และการสร้างวัฒนธรรมของมนุษย์ให้แก่สังคม โดยศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ระหว่างกลุ่ม และระหว่างสถาบัน การดูจากกิจกรรมที่แสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ ในสังคมนั้น ๆ

5. พื้นฐานทางวิชาชีพชั้นสูง (Professional Foundations) หมายถึงการพัฒนาหลักสูตรที่ต้องอาศัยผลจากการวิจัย ตลอดจนทฤษฎีต่าง ๆ ที่พิสูจน์แล้ว มาประกอบการพิจารณา

รุ่งทิวา จักรกร (2526: 83) ได้เสนอแนะลักษณะของหลักสูตรที่ดี ดังนี้

1. จะต้องสนองความต้องการหรือความจำเป็นของสังคม
2. จะต้องสนองความต้องการของนักเรียน คือสร้างนิสัยที่ดีให้แก่เด็ก และในขณะที่เรียนตามหลักสูตรนั้นด้วย
3. จะต้องเหมาะสมกับสภาพของ เศรษฐกิจและสังคมของประเทศ
4. จะต้องเหมาะสมกับความสามารถของนักเรียน ไม่ยากและไม่ง่ายเกินไป ทำทลายความสามารถของนักเรียน วิชาให้นักเรียนอยากเรียน
5. จะต้องมีความยืดหยุ่น คือเปิดโอกาสให้โรงเรียนปรับปรุงการสอนให้เหมาะสมกับนักเรียนได้ เพราะสังคมของแต่ละท้องถิ่น มีสภาพไม่เหมือนกัน ดังนั้นหลักสูตรจะต้องวางไว้

กว้าง ๆ ให้ยืดหยุ่นได้ เพื่อโรงเรียนจะได้คัดเลือกให้เหมาะสมกับสภาพของนักเรียนและสภาพของท้องถิ่นได้

เพื่อให้เป็นการสอดคล้องกับความมุ่งหมายของหลักสูตร สุนทร สุนันทชัย (2514: 59-67) ได้ให้หลักในการคัดเลือกเนื้อหา สำหรับหลักสูตรวิชาสังคมศึกษา ดังนี้

1. เนื้อหาที่คัดเลือกมาให้เรียนจะต้องถูกต้องและมีสาระสำคัญเพียงพอ
2. เนื้อหาที่คัดเลือกมาให้เรียนจะต้องสอดคล้องกับภาวะอันแท้จริงของสังคม เพื่อมุ่งให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ในการพิจารณาหาวิธีการที่เหมาะสมมาแก้ปัญหาสังคม
3. เนื้อหาที่คัดเลือกมาให้เรียนจะต้องมีทั้งความกว้างและความลึก คือ เด็กจะได้รู้กว้าง ๆ แต่ขณะเดียวกันก็รู้อย่างชัดเจนในบางสิ่งบางอย่างซึ่งจะนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง ๆ
4. เนื้อหาที่คัดเลือกมาให้เรียน รวมทั้งประสบการณ์ที่จัดขึ้นควรสนองความมุ่งหมายของหลักสูตรได้โดยกว้างขวาง
5. เนื้อหาที่คัดเลือกมาให้เรียน ควรจะเหมาะแก่ความสามารถของผู้เรียน
6. เนื้อหาที่คัดเลือกมาให้เรียน ควรจะเหมาะแก่ความต้องการและความสนใจของผู้เรียน นอกจากนี้ยังต้องช่วยให้ผู้เรียนสามารถนำเอาประสบการณ์ที่ได้รับในวิชาสังคมศึกษาไปใช้ในวิชาอื่น ๆ เนื้อหาของสังคมศึกษาจึงควรยืดหยุ่นได้พอสมควร

สุวิชา พูลเกษ (2524: 5) อ้างถึงความคิดเห็นเกี่ยวกับหนังสือเรียนของ โกชัย สาริกบุตร และสมพร สาริกบุตร ในวิทยานิพนธ์เรื่อง "ความคิดเห็นของครูและนักเรียนเกี่ยวกับหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่สาม" ว่าหนังสือเรียนที่ดีมีประโยชน์นั้น มีความสำคัญในแง่เป็นแหล่งหรือ เป็นคู่มือในเรื่องต่อไปนี้คือ

1. เป็นแหล่งข้อมูลที่จะทำให้เนื้อเรื่องและคำคอบในปัญหาต่าง ๆ อย่างมีขอบเขตในวิชานั้น ๆ และเหมาะแก่ระดับความรู้ของผู้เรียนในชั้นนั้น
2. เป็นแหล่งสำหรับตรวจสอบผลการทดลอง กฎเกณฑ์หรือทฤษฎีต่าง ๆ ว่าตรงกับ การทดลองจริงหรือตรงกับแหล่งอื่นหรือไม่

3. เป็นแหล่งกิจกรรม เป็นคู่มือแนะแนวทางให้เกิดการศึกษาสอบสวนหรือค้นคว้าทดลอง
4. เป็นเครื่องมือที่กระตือรือร้น ช่วยสรุป ช่วยย้ำความรู้ความเข้าใจอย่างมีระเบียบ ทั้งยังมีกิจกรรมหรือแบบฝึกหัด เสริมสร้างความเข้าใจให้พัฒนาสูงขึ้นเรื่อยๆ ตามระดับชั้นเรียน
5. เป็นพื้นฐานสำคัญที่ช่วยสร้างความคิดอันดับแรกอันทำให้นักวิชาการหลายท่านเกิดแรงบันดาลใจ สร้างสรรค์หนังสืออย่างอื่นคิดตามออกมาอย่าง เช่น หนังสือคำแนะนำการใช้หนังสือเรียนเล่มนั้น หนังสือคู่มือ หนังสือแบบฝึกหัดประกอบหนังสือเรียนเล่มนั้น หรือหนังสืออ่านเพิ่มเติมที่ให้เนื้อหาละเอียดขึ้นไปอีก หนังสือแบบเรียนจึงมีความสำคัญในฐานะ เป็นพื้นฐานหรือเป็นบันไดทางวิชาการ

นอกจากนี้ ธีระวิวรรฒ บัณฑิต (2522: 95-96) ได้กล่าวถึงความสำคัญของหนังสือเรียนไว้ว่า หนังสือแบบเรียนที่ใช้ประกอบการเรียนการสอนในชั้นเรียนนั้น ครูและผู้บริหารงานของโรงเรียนจำเป็นต้องพิจารณาเลือกใช้ให้เหมาะสม และสอดคล้องกับหลักสูตรที่วางไว้ในแต่ละวิชา ในปัจจุบันสังคมได้เจริญก้าวหน้าไปมากทั้งทางวิทยาการใหม่ ๆ วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีต่าง ๆ หนังสือแบบเรียนที่ใช้ควรจะมีเนื้อหาครอบคลุมและให้ความรู้แก่นักเรียนในทางวิทยาการใหม่ ๆ เหล่านี้ด้วย ซึ่งเด็กสามารถที่จะนำไปใช้ประโยชน์ได้ในชีวิตประจำวัน ดังนั้นในการเลือกแบบเรียนประกอบการสอน ควรจะได้พิจารณาและยึดถือหลักการต่าง ๆ ดังต่อไปนี้คือ

1. ครูควรจะศึกษาเกี่ยวกับเนื้อเรื่อง และสิ่งที่บรรจุอยู่ในหนังสือแบบเรียนเสียก่อนอย่างละเอียด โดยพิจารณาว่าเป็นเนื้อเรื่องที่ถูกต้อง ตรงตามความเป็นจริง และครอบคลุมไปถึงสิ่งที่กำหนดไว้ในหลักสูตร รวมทั้งเป็นเนื้อเรื่องที่ทันสมัย เหมาะสมกับเหตุการณ์ในปัจจุบัน เพื่อที่ครูจะได้วางแผนงานการสอนให้เด็กได้รับประโยชน์และความรู้จากหนังสือแบบเรียนให้ได้มากที่สุด

2. ครูควรจะพิจารณาหนังสือเรียนในด้านที่จะช่วยแก้ปัญหาการเรียนรู้อันต่าง ๆ ของนักเรียน เช่น หนังสือแบบเรียน ควรจะช่วยให้เด็กมีความรู้และความเข้าใจในเนื้อหาวิชาเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งสามารถที่จะช่วยในการแก้ปัญหาดังกล่าว ๆ ของวิชาการของเด็ก โดยการศึกษาและค้นคว้าหาความรู้จากหนังสือแบบเรียนได้ด้วยตนเอง

3. ในกรณีที่จะต้องใช้นั่งสือแบบเรียนมากกว่า 1 เล่มขึ้นไปในบางวิชา ครูควรจะได้ศึกษาและมีความเข้าใจอย่างถ่องแท้ว่า หนังสือแบบเรียนแต่ละเล่มจะให้ประโยชน์และความรู้แก่เด็กในด้านใดบ้างที่แตกต่างกันออกไป เพื่อที่เด็กจะได้รับความรู้อย่างกว้าง ๆ ในทุกด้าน ตรงตามความมุ่งหมายของวิชานั้น ๆ

4. หนังสือแบบเรียนในปัจจุบันบางเล่ม มีบทสรุปในตอนที่สำคัญ ๆ แบบฝึกหัดหรือคำถามอยู่ท้ายบท ซึ่งจะช่วยในการเรียนการสอนของครูมาก ครูควรจะเป็นผู้แนะนำหรือชี้แนวทางในการที่จะให้นักเรียนใช้ประโยชน์จากสิ่งเหล่านั้นให้ถูกต้องตรงตามเป้าหมายของการเรียนรู้ให้มากที่สุด

5. ครูควรจะเป็นผู้แนะนำให้เด็กรู้จักการใช้หนังสือเรียนได้อย่างถูกต้อง ตรงตามจุดมุ่งหมาย เพื่อที่จะเป็นการพัฒนาตนเองและเพิ่มพูนความรู้ให้มากขึ้น เด็กควรจะทราบและเข้าใจว่าตอนใดเป็นตอนที่สำคัญ และให้ความรู้ที่เป็นหลักการต่าง ๆ ในย่อหน้าหนึ่ง ๆ หรือในบทหนึ่ง ๆ เป็นต้น

ในการพัฒนาการสอนเพื่อที่จะให้ได้ผลดีในทุก ๆ ด้านนั้น จำเป็นต้องพัฒนาและปรับปรุงแบบเรียนด้วยในเวลาเดียวกัน โดยคำนึงถึงการจัดเนื้อหาความรู้และประสบการณ์ที่เหมาะสม และทันสมัยต่อเหตุการณ์ปัจจุบันให้แก่เด็ก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาพของสังคมปัจจุบัน ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลง และมีการก้าวหน้าทางวิทยาการอยู่เสมอ นักการศึกษาและนักวิชาการควรจะได้ให้ความสนใจต่อวิทยาการใหม่ ๆ เหล่านี้ ผลการวิจัยต่าง ๆ การค้นพบสิ่งใหม่ ๆ แนวความคิดใหม่ในปัจจุบัน และเลือกสรรเฉพาะสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อเด็ก เหมาะสมกับวัย ความรู้และความสามารถของเด็ก บรรจุไว้ในหลักสูตร ในลักษณะของเนื้อหาวิชาการที่เด็กจะต้องเรียนรู้ในโรงเรียน เพื่อเพิ่มพูนประสบการณ์ในด้านต่าง ๆ และให้เด็กสามารถนำความรู้นั้นไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ด้วย

เกี่ยวกับประเภทของหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา นาดยา ภักธแสงไทย (2525 : 79-80) ได้จัดแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. หนังสือเรียนสำหรับแต่ละรายวิชา (textbook for each subject) เป็นแบบเรียนเฉพาะวิชา ได้แก่แบบเรียนวิชาภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่ ศีลธรรม แบบเรียน

ชนิดนี้จะเป็นเครื่องกำหนดขอบข่ายของโปรแกรมการจัดลำดับเนื้อหา ยึดถือตามที่ปรากฏอยู่ในแบบเรียน ผู้เรียนถูกกำหนดให้เรียนตามแบบเรียน เรียนแบบท่องจำ ให้ผู้เรียนจดจำสิ่งที่ปรากฏอยู่ในแบบเรียนให้ได้

2. หนังสือเรียนสำหรับหน่วยการสอนที่แยกรายวิชา (separate - subject units)

แบบเรียนแบบที่ 2 นี้ เคลื่อนไหวต่อเนื่องมาจากแบบเรียนแบบแรก โดยตัดแปลงเสียใหม่เป็นแบบหน่วยการสอนที่แยกออกจากกัน แบ่งวิชาภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่ ศีลธรรม แต่ละวิชา ออกเป็นหน่วย ๆ อุปกรณ์การสอนจะไม่ผูกขาดอยู่ที่แบบเรียนอย่างเดียว แต่จะใช้หนังสืออ้างอิงอื่น ๆ ประกอบด้วยเนื้อเรื่องในแต่ละหน่วยแสดงในรูปแบบปัญหาในแต่ละวิชา

3. หนังสือเรียนสำหรับความสัมพันธ์ระหว่างรายวิชาหรือภายในวิชาเดียวกัน

(Interdisciplinary and Multidisciplinary Studies) จะแบ่งเป็น 2 ลักษณะย่อย ๆ คือ

3.1 หนังสือเรียนอย่างสหสัมพันธ์ (Correlation) เป็นแบบเรียนที่รายวิชาต่าง ๆ ในหมวดวิชาสังคมศึกษาสัมพันธ์กัน แบบเรียนชนิดนี้จะมีการนำสื่อการสอนต่าง ๆ มาใช้ แต่ความสัมพันธ์ระหว่างวิชาสังคมศึกษากับวิชาอื่นมีน้อย

3.2 หนังสือเรียนแบบบูรณาการ (Integation) แบบเรียนชนิดนี้เป็นการรวมเอาเนื้อหาวิชาจากสังคมศึกษาและจากสาขาอื่น ๆ มาผสมกัน มักจัดเป็นหน่วยการสอนแบบกว้าง ๆ แล้วพยายามดึงเอาเนื้อหาวิชาจากสาขาต่าง ๆ มาสอน จุดมุ่งหมายของการจัดแบบเรียนชนิดนี้ก็เพื่อสนองความต้องการและความสนใจของผู้เรียน ตลอดจนส่งเสริมการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น

จะเห็นได้ว่าการปรับปรุงหนังสือเรียนอยู่เสมอ เป็นระยะ ๆ ทั้งนี้เนื่องมาจากความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ในโลกปัจจุบันอยู่เสมอ นั่นเอง เมื่อเวลาผ่านไประยะหนึ่ง หนังสือเรียนเดิมที่ใช้อยู่ก็ควรจะได้รับการพิจารณาปรับปรุงจากนักวิชาการและนักการศึกษา ทั้งในด้านเนื้อหาวิชาและประสิทธิภาพ จะเห็นได้ว่าแต่เดิมหนังสือเรียนของเราที่ใช้อยู่มีลักษณะที่เน้นในด้านเนื้อหาวิชา โดยเฉพาะ แต่ในปัจจุบันมุ่งให้เด็กมีความรู้อย่างกว้างๆ และต้องการฝึกทักษะต่าง ๆ ด้วย เพื่อที่เด็กจะได้ใช้ความรู้และทักษะเหล่านั้นได้บ้าง เมื่อสำเร็จ

การศึกษาจากโรงเรียนแล้ว นอกจากนี้แบบเรียนต่าง ๆ ที่ใช้อยู่ในปัจจุบันก็มีลักษณะที่ได้รับการปรับปรุงใหม่ในด้านเนื้อหาวิชาอยู่เสมอ โดยคำนึงถึงความสอดคล้องกับหลักสูตร เพื่อเป็นการให้ความรู้ - วิชาการที่ใหม่ ๆ และเป็นการเสริมทักษะในด้านต่าง ๆ แก่เด็กด้วย

สื่อการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา

สื่อการเรียนการสอน หมายถึง วัตถุสิ่งของ เครื่องมือ เครื่องใช้ภาพ สถาบัน สถานที่ และกิจกรรมต่าง ๆ ที่ครูใช้ประกอบการสอน เพื่อช่วยให้การเรียนรู้ของนักเรียนประสบผลดีที่สุด อาจสรุปได้ว่า ของทุกสิ่งทุกอย่างตลอดจนเทคนิคต่าง ๆ ที่จะช่วยให้ครูถ่ายทอดความรู้ ข้อเท็จจริง ทักษะ เจตคติ และความทราบซึ่งเห็นคุณค่าให้นักเรียน คือ สื่อการเรียนการสอนทั้งนั้น

เกษม สุธอม (2518: 293-294) ได้กล่าวถึงความจำเป็นที่ต้องใช้สื่อการเรียนการสอนในปัจจุบัน ดังนี้

1. ในสมัยปัจจุบัน แต่ละโรงเรียนมีจำนวนนักเรียนมาก ตามหลักการศึกษานั้นมุ่งให้การศึกษานี้ให้เหมาะแก่พัฒนาการและวุฒิภาวะของนักเรียน แต่ละคนโดยทั่วถึงกัน ดังนั้นการสอนโดยใช้วาจา คำรา เหมือนกับสมัยก่อน จึงไม่เป็นการเพียงพอ

2. ในสมัยปัจจุบัน วิทยาการต่าง ๆ ทวีจำนวนมากขึ้นและขยายขอบข่ายกว้างขวาง นักเรียนสมัยนี้จึงต้องเรียนมากขึ้น ดังนั้นการที่จะให้นักเรียนเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่มากมายจากการอ่านหนังสือเพียงวิธีเดียว ย่อมไม่เป็นการเพียงพอ จะต้องใช้อุปกรณ์อื่น ๆ ช่วยให้นักเรียนเรียนรู้มากที่สุด

ในเรื่องการใช้อุปกรณ์การเรียน ชัยยงค์ พรหมวงศ์ (2522: 62-63) ได้กล่าวว่า วิชาสังคมศึกษาเป็นวิชาที่เปิดโอกาสให้ครูสามารถใช้วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวาง วัสดุที่นำมาใช้อาจจะเป็นของไม่มีค่าเลย หรืออาจเป็นสิ่งของที่มีราคาเป็นหมื่นเป็นแสน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมและการมองเห็นการณ์ไกลและสิ่งรอบตัวของครู การมองเห็นสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ครูต้องพยายามคิดให้มากกว่า จะนำมาใช้ในการเรียนการสอนได้อย่างไร ซึ่งการใช้อุปกรณ์ที่ทำอยู่ในปัจจุบันมี 2 วิธี คือ การใช้วัสดุอุปกรณ์เพื่อช่วยครูสอน คือการที่ครูเตรียมอุปกรณ์ต่าง ๆ มา และต้องหยิบยกขึ้นสอนด้วยมือของครูเอง เช่น รูปภาพ วิธีที่ 2 คือ การใช้วัสดุอุปกรณ์เพื่อช่วยการเรียน เป็นแนวความคิดใหม่สืบเนื่องมาจากแนวความคิดของนักปราชญ์

ทางการศึกษาประเภทประสบการณ์ก้าวหน้า ซึ่งมี จอห์น ดิวอี้ เป็นผู้นำคนหนึ่ง ดิวอี้มีความเชื่อว่า กิจกรรมจะส่งเสริมให้เด็กมีประสบการณ์เรียนรู้ การเรียนของเด็กนั้นจะเกิดขึ้นได้ เมื่อเด็กมีความสนใจ การเรียนการสอนที่จะให้เด็กสนใจ ก็ต้องให้มีกิจกรรมการเล่นและการเรียนรู้ควบคู่กันไป เพราะฉะนั้น ครูก็ต้องเตรียมวัสดุอุปกรณ์มาให้เด็กเล่นหรือเตรียมวัสดุอุปกรณ์เพื่อให้เด็กได้เรียน ให้เด็กได้ใช้วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ เอง เด็กก็就会有ความสนใจ เกิดการเรียนรู้ และจะนำมาซึ่งประสบการณ์ สรุปได้ว่าการใช้วัสดุอุปกรณ์ปัจจุบันมีอยู่ 2 ประเภท คือ ใช้เพื่อช่วยครูสอน กับใช้เพื่อช่วยนักเรียนเรียน

ดังนั้นอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการเรียนการสอนในวิชาสังคมศึกษา จึงมีหลายชนิด จำรัส น้อยแสงศรี (2527: 164-166) ได้ยกตัวอย่างไว้ดังนี้

อุปกรณ์การสอนในวิชาสังคมศึกษา

1. อุปกรณ์การสอนสำหรับวิชาภูมิศาสตร์ได้แก่

- 1.1 ลูกโลก ชนิดต่าง ๆ
- 1.2 กระดาษทราย เพื่อสร้างแบบจำลองต่าง ๆ
- 1.3 แผนที่ ขนาดต่าง ๆ แผนที่โครงร่าง แผนที่ชุด แผนที่เล่ม แผนที่ปิดฝาผนัง
แผนที่จุด แผนที่อากาศ ฯลฯ
- 1.4 เครื่องมือวัดอุณหภูมิ ความกด และปริมาณน้ำฝน
- 1.5 เข็มทิศ
- 1.6 หุ่นจำลองต่าง ๆ
- 1.7 ตัวอย่างของจริง เช่น หินชนิดต่าง ๆ ดิน พืช ฯลฯ
- 1.8 รูปภาพ สละสลวยเป็นชุด หรือเป็นเล่ม
- 1.9 ภาพยนตร์ ฟิล์มสตริป สไลด์ เครื่องฉายข้ามศีรษะ
- 1.10 วิทญ์ เทป ไทรทัศน์
- 1.11 หนังสือ แบบเรียน พจนานุกรม สารานุกรมภูมิศาสตร์ วารสารภูมิศาสตร์
จุลสาร สถิติการสำรวจต่าง ๆ วารสาร อ.ส.ท. เป็นต้น
- 1.12 ชุดการสอน ทำเป็นเรื่องต่าง ๆ เอาไว้
- 1.13 ภาพถ่ายจากดาวเทียม และภาพถ่ายทางอากาศ

2. อุปกรณ์การสอนสำหรับวิชาประวัติศาสตร์ ได้แก่

- 2.1 แผนที่ประวัติศาสตร์
 - 2.2 แผนภูมิแสดง เวลา แผนภูมิเครือญาติ
 - 2.3 ภาพประวัติศาสตร์
 - 2.4 วิทยู เทป หรือจานเสียง
 - 2.5 ภาพยนตร์ สไลด์ फिल्मสตริป
 - 2.6 ตัวอย่างของจริง เช่น เหรียญตราต่าง ๆ หอก คาน ขี่อคา เสื้อผ้า เครื่องลายคราม ฯลฯ
 - 2.7 หนังสือ ตำหรับ ตำราต่าง ๆ เช่น สารานุกรม พจนานุกรม ประวัติบุคคลสำคัญ หงสาวดาร ฯลฯ
 - 2.8 สถานที่ที่เป็นโบราณสถานเพื่อจะได้ให้นักเรียนไปศึกษาได้ เช่น วัดพระราชวัง เป็นต้น
 - 2.9 บุคคลรุ่นก่อน หรือคนเฒ่าแก่ ถือเป็นอุปกรณ์ได้อย่างหนึ่ง เพราะสามารถนำมาให้ท่านเล่าเหตุการณ์ที่เห็นจริงในสมัย 20 - 30 ปี หรือ 50 - 60 ปี แก่ักเรียนฟังได้
 - 2.10 ศิลปินกริก ข่อย หรือโบราณ
 - 2.11 ชุดการสอน ทำเป็นเรื่องต่าง ๆ เอาไว้
- ## 3. อุปกรณ์การสอนสำหรับวิชาหน้าที่พลเมือง ได้แก่

- 3.1 แผนภูมิ เช่น การจัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน องค์การ กระทรวง หรืออื่น ๆ
- 3.2 รูปภาพต่าง ๆ เช่น พระบรมฉายาลักษณ์ ภาพสถานที่สำคัญ ภาพกิจกรรมต่าง ๆ
- 3.3 แผนที่ แสดงเขต ที่ตั้ง อาณาเขตประเทศ จังหวัด ฯลฯ
- 3.4 แหล่งชุมชน สถานที่สำคัญ เช่น ศาลาวัด ศาลาประชาคม ฯลฯ
- 3.5 ภาพยนตร์ สไลด์ फिल्मสตริป บันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ
- 3.6 แผ่นเสียง เทป วิทยู บันทึกเพลงชาติ เพลงสรรเสริญพระบารมี เพลงปลุกใจต่าง ๆ

3.7 หนังสือ เช่น ตำรา ราชกิจจานุเบกษา กฎหมายรัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติต่าง ๆ ประกาศกระทรวง ทบวง กรม ฯลฯ

3.9 โปสเตอร์ เช่น เกี่ยวกับการเลือกตั้ง การหาเสียง ตัวอย่างบัตรลงคะแนนบัตรประชาชน เป็นต้น

3.10 แผ่นกราฟ เพื่อแสดงสถิติต่าง ๆ ในอำเภอ จังหวัด หรือประเทศ

3.11 ชุดการสอน

4. อุปกรณ์การสอนสำหรับวิชาศีลธรรม ได้แก่

4.1 แผนที่ ใช้สอนพุทธประวัติ แสดงให้เห็นชาติภูมิ คำบาล และสถานที่เกี่ยวข้องในประเทศไทยอินเดีย และเนปาล

4.2 รูปภาพ เช่น ภาพพุทธประวัติ ปูนูนีสถาน ปูนูนีวัตถุ การจัดกิจกรรมการบำเพ็ญประโยชน์ ภาพข่าว และเหตุการณ์ เป็นต้น

4.3 แผนภูมิ แสดงญาติวงศ์ของพระพุทธเจ้า และแสดงหัวข้อที่สามารถแยกย่อยเป็นแบบแผนภูมิต้นไม้ได้

4.4 สถานที่สำคัญ เช่น วัด โรงเรียน สาธารณะสถาน หอประชุม ศาลาประชาคม เป็นต้น

4.5 ภาพยนต์ สไลด์ फिल्मสคริป เกี่ยวกับเรื่องราวทางพุทธศาสนา หรือคำสั่งสอนต่าง ๆ

4.6 เทป วิทยุ เพื่อฟังการสวดมนต์ การฟังเทศน์ ในงานพิธีต่าง ๆ

4.7 ชุดการสอน

ในปัจจุบันอุปกรณ์การสอนเข้ามามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการเรียน เพราะช่วยให้นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจมากขึ้น ครูจะใช้เพียงการอธิบายย่อไม่เพียงพอที่จะถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจได้อย่างชัดเจน อุปกรณ์ จึงมีบทบาทช่วยเสริมความเข้าใจของผู้เรียนให้กระจ่างชัดยิ่งขึ้น

1.5 การประเมินผลวิชาสังคมศึกษา

การประเมินผลการศึกษา เป็นขั้นตอนที่สำคัญมากขั้นตอนหนึ่ง เป็นกระบวนการทำให้การเรียนการสอนครบวัฏจักร วัตถุประสงค์อันสำคัญยิ่งประการหนึ่งของการจัดการเรียนการสอน ก็เพื่อส่งเสริมพัฒนาการของนักเรียนให้มีพัฒนาการไปในทางที่พึงประสงค์ ทั้งในด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม ความรู้ และสติปัญญา การประเมินผลพัฒนาการเหล่านี้ของผู้เรียนจึงเป็นกระบวนการพิจารณาตัดสินซึ่งต้องอาศัยข้อมูลที่ได้จากวิธีการวัดผลแบบต่าง ๆ หลายแบบจึงจะเป็นที่น่าเชื่อถือได้

อเนกกุล กริแสง (2514: 223) อธิบายว่าการวัดผล (Measurement) เป็นส่วนหนึ่งของการประเมินผล (Evaluation) ข้อเท็จจริงที่ได้จากการวัดผล จะช่วยให้สามารถประเมินผลได้ถูกต้องแม่นยำขึ้น การวัดผลเป็นการวัดปริมาณหรือระดับความรู้ ความเข้าใจ ความสามารถ ทักษะต่าง ๆ ของนักเรียน ซึ่งมักจะวัดโดยใช้แบบทดสอบ

รุ่งทิวา จักรกร (2526: 113-114) ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการประเมินผลทางการศึกษา โดยเฉพาะที่ปฏิบัติอยู่ตามโรงเรียนหรือสถานศึกษาต่าง ๆ ว่ามีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ 2 ประการคือ เพื่อปรับปรุงการเรียนการสอน (Formative Evaluation) กับเพื่อตัดสินผลการเรียน (Summative evaluation)

เกี่ยวกับการประเมินผลเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอนกับเพื่อตัดสินผลการเรียนนี้ กระทรวงศึกษาธิการ (2521: 123-125) ได้กำหนดเฉพาะให้กับผู้สอนวิชาต่าง ๆ ทุกวิชา ถือปฏิบัติตั้งแต่ปีการศึกษา 2521 ไว้โดยสังเขปดังนี้

การประเมินผลเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอน (Formative Evaluation) เรียกลิ้น ๆ ว่าการประเมินผลย่อย หมายถึง เมื่อเรียนไปช่วงหนึ่ง หน่วยหนึ่งก็ทำการทดสอบดูว่า ใครรู้ ไม่รู้ เข้าใจ ไม่เข้าใจเนื้อหานั้น ๆ ถ้าไม่รู้ ไม่เข้าใจ หรือพบว่า ผู้เรียนไม่เกิดพฤติกรรมตามจุดมุ่งหมายในการสอน เป็นเพราะเหตุใด เพื่อครูและนักเรียนจะได้ปรับปรุงการเรียนการสอน ทั้งนี้ครูจะทำหน้าที่พัฒนาให้นักเรียนมีพฤติกรรมตามจุดประสงค์ที่วางไว้ในหลักสูตรนั่นเอง การประเมินผลการเรียนเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอน ครอบคลุมไปถึงการประเมินผลระยะต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. การตรวจสอบความรู้พื้นฐานก่อนสอน ว่ามีเพียงพอหรือไม่ เพื่อประโยชน์ในการจัดกลุ่มนักเรียน หรือจัดสอนความรู้พื้นฐานที่จำเป็นก่อนในกรณีที่ไม่เพียงพอ และยังเป็นประโยชน์ในการจัดกิจกรรมการสอนให้ได้ผลดีที่สุด

2. การประเมินผลการเรียนตลอดเวลาที่สอนตามจุดประสงค์ของการสอน การประเมินผลในขั้นนี้ จัดเป็นการประเมินผลย่อย มีจุดประสงค์เพื่อปรับปรุงการเรียนการสอนทันทีที่พบข้อบกพร่อง ดังนั้นถ้าพบเร็ว ก็จะปรับปรุงได้เร็ว จะพบเร็วก็ต่อเมื่อได้ตรวจสอบอยู่เสมอ ทำการตรวจสอบทุกครั้ง เมื่อดำเนินการสอนไปในแต่ละจุดมุ่งหมายว่าผู้เรียนเกิดพฤติกรรมความสามารถ ตามจุดมุ่งหมายหรือยัง ถ้ายังจะได้ปรับปรุงทันที การประเมินผลระหว่างการเรียนนี้จึงมีจุดประสงค์ที่จะประเมินผลเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอน การประเมินผลการเรียนระหว่างที่สอนอยู่นี้ อาจทำได้โดยการสังเกตจากการตอบคำถามการทำแบบฝึกหัด การแสดงออกในทางปฏิบัติกิจกรรมขณะเรียน การตรวจผลงานรวมทั้งการทำทางของผู้เรียน ในระหว่างเรียน

หลักสำคัญของการประเมินผลเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอน คือ เมื่อประเมินผลแล้วพบว่าผู้เรียนไม่มีความสามารถตามจุดประสงค์ของการสอนแล้ว ผู้สอนต้องวิเคราะห์ให้ได้ว่าบกพร่องที่จุดไหน และน่าจะเป็นเพราะสาเหตุใด เป็นเพราะความรู้พื้นฐานไม่พอหรือวิธีการสอนไม่ดี หรือใช้วิธีวัดผลไม่ถูกต้อง หรือตั้งจุดมุ่งหมายไว้เกินความสามารถของผู้เรียน เป็นต้น

การประเมินผลเพื่อตัดสินผลการเรียน (Summative Evaluation)

หรือเรียกว่าการประเมินผลเพื่อสรุปผลการเรียนการสอน หรือเรียกสั้น ๆ ว่าการประเมินผลรวม หมายถึง เมื่อเรียนไปแล้วระยะหนึ่งก็สอบครั้งหนึ่ง เพื่อทดสอบความสามารถของนักเรียนว่าอยู่ระดับใด ได้แก่การสอบปลายเทอม ปลายปี แต่ทั้งนี้การประเมินผลลักษณะนี้เมื่อตัดสินว่าใครเด่น ด้อย ระดับใดแล้ว ก็ไม่ควรจบสิ้นเพียงเท่านั้น ควรทำการวินิจฉัย ปรับปรุง ในกรณีที่ผลการประเมินผลพบว่า นักเรียนส่วนใหญ่ทำไม่ได้ หรือนักเรียนคนใดอ่อนมากไม่ผ่านเกณฑ์ ครูควรวินิจฉัยว่า นักเรียนบกพร่องจุดใด เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น แล้วครูควรทำการซ่อมเสริมให้ผู้เรียนมีความสามารถตามวัตถุประสงค์ให้ได้ จึงจะถือว่าครูได้ช่วยพัฒนาผู้เรียนตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรอย่างแท้จริง

ดังนั้นไม่ว่าครูจะทำการประเมินผลแบบใดก็ควรนำผลจากการประเมินไปสู่การปรับปรุงการเรียนการสอนทั้งสิ้น

การประเมินผลเพื่อตัดสินผลการเรียน อาจกระทำได้โดยแจ้งให้ผู้เรียนทราบจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมและเกณฑ์ขั้นต่ำของการผ่านรายวิชาก่อนสอนรายวิชานั้น การคิดคะแนนเพื่อให้ระดับผลการเรียนอาจคิดจากคะแนนงานระหว่างภาคเรียน รวมทั้งคะแนนปลายภาคเรียน สำหรับคะแนนระหว่างภาคเรียนคิดจากผลการสอบระหว่างภาคเรียนทั้งภาค ทฤษฎีและภาคปฏิบัติ งานที่มอบหมายวิธีการทำงาน และจากพัฒนาการในด้านเจตคติ ความสนใจหรือบุคลิกภาพด้านอื่น ๆ ส่วนคะแนนปลายภาคเรียนคิดจากผลการวัดปลายภาคเรียน ซึ่งครอบคลุมจุดประสงค์ที่เป็นตัวแทนสำคัญ ๆ ของรายวิชา

นอกจากนี้ อุทุมพร ทองอุไทย (2522: 18-24) ได้กล่าวถึงการประเมินผลโดยการกำหนดคุณค่าโดยการตัดสิน เปรียบเทียบกัน หรือกับเกณฑ์ที่กำหนดขึ้น การประเมินผลจึงแยกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. การประเมินแบบอิงเกณฑ์ (Criterion Evaluation) เป็นการประเมินตัดสินคุณค่าโดยอาศัยจุดมุ่งหมายทางการศึกษาที่เป็นมาตรฐานแล้ว เป็นเกณฑ์

2. การประเมินแบบอิงกลุ่ม (Norm Evaluation) เป็นการประเมินตัดสินคุณค่าโดยอาศัยกลุ่มบุคคลหรือวัดดูเป็นเกณฑ์ ได้แก่การเรียงลำดับคะแนนความสามารถจากที่หนึ่งถึงที่สุดท้าย

ความแตกต่างของการประเมินทั้ง 2 แบบอยู่ที่จุดมุ่งหมายในการประเมินการสร้างข้อสอบ และการตัดสินใจ

ในการวัดและประเมินผลการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาคำนี้ถึงองค์ประกอบหลาย ๆ ด้าน เนื่องจากวิชาสังคมศึกษามีขอบข่ายเนื้อหากว้างขวาง ครูผู้สอนจึงควรวัดผลการศึกษาดตามจุดประสงค์ของการเรียนการสอนของวิชาที่กำหนดไว้ ทั้งด้านพุทธิพิสัย เจตพิสัย และทักษะพิสัย และควรใช้เครื่องมือวัดหลาย ๆ แบบ กับต้องทำการวัดผลโดยสม่ำเสมอด้วย เพื่อเป็นการพัฒนา นักเรียนไปสู่ความเป็นผู้คิด เป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็นอย่างแท้จริง ความจุดมุ่งหมายของ

แผนการศึกษาชาติฉบับปัจจุบัน

1.6 พัฒนาการการสอนวิชาสังคมศึกษาในสหรัฐอเมริกา

การนำพัฒนาการการสอนวิชาสังคมศึกษาในสหรัฐอเมริกา มากล่าวถึงในที่นี้ เพราะแนวคิดด้านการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาของสหรัฐอเมริกา มีอิทธิพลต่อการปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาของไทยมาก จึงสมควรได้รับการพิจารณาเพื่อประกอบการสอน ให้ได้ภาพพจน์เกี่ยวกับพัฒนาการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาของไทยให้ชัดเจนยิ่งขึ้น จอห์น เจ โคเกน ได้กล่าวไว้ในหนังสือชื่อ Social Studies : Past, Present, Future (1976: 293-295) ดังนี้

การศึกษาวิชาสังคมศึกษาได้เกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกาในระยะ 200 ปีที่ผ่านมา ตั้งแต่สมัยที่ยังเป็นอาณานิคม การศึกษาวิชาสังคมศึกษาในระยะแรกจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนา เท่านั้น ส่วนวิชาประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ยังไม่มีการเรียนการสอนจนกระทั่งถึงปี ค.ศ. 1749 จึงได้มีการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาอย่างที่เข้าใจกันในปัจจุบัน โดยที่เบนจามิน แฟรงคลิน (Benjamin Franklin) และโทมัส เจฟเฟอร์สัน (Thomas Jafferson) ได้เห็นพ้องกันถึงความจำเป็นที่ต้องให้การศึกษาเกี่ยวกับวิชาประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และการปกครอง ว่าเป็นประโยชน์ต่อประชาชนอเมริกัน

ในต้นปี ค.ศ. 1800 ได้มีการประจําเนื้อหาในหลักสูตรที่จะสอนให้เกิดความรักชาติควบคู่ไปกับการรู้สึกชาตินิยม จากเหตุผลนี้จึงทำให้วิชาประวัติศาสตร์อเมริกาซึ่งเป็นวิชาหนึ่งในหมวดวิชาสังคมศึกษาได้รับการยอมรับว่ามีความสำคัญสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ต่อมาในราวกลางปี ค.ศ. 1850 ฮอราส มาน (Horace Mann) ผู้ได้รับยกย่องให้เป็นบิดาของการศึกษาภาครัฐบาลของอเมริกา (Father of American Public Education) ได้สนับสนุนการจัดการศึกษาแบบเปิดกว้าง ซึ่งเป็นการให้การศึกษาแก่บุคคลทั่วไป โดยคำนึงถึงคนอพยพเชื้อชาติต่าง ๆ ที่เข้าไปอยู่ในอเมริกา เขามองเห็นแนวทางการนำเอาการสอนประวัติศาสตร์อเมริกาหน้าทีพลเมือง และภูมิศาสตร์ มาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการปลูกฝังความเป็นคนอเมริกันแก่บุคคลที่อพยพไปอยู่ในอเมริกา วิธีการนี้ได้ดำเนินมาเรื่อย ๆ จนถึงปลายศตวรรษที่ 19 ซึ่งได้รับผลดีมาโดยตลอด

ต่อมาในปี ค.ศ. 1916 สมาคมการศึกษาแห่งชาติของสหรัฐอเมริกา (The National Education Association) ได้ตีพิมพ์รายงานสำคัญชิ้นหนึ่ง เป็นการแนะนำข้อบกพร่องและแบบแผนที่เป็นขั้นตอนในการสอนวิชาสังคมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษาซึ่งมีอิทธิพลต่อการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษามากจน เป็นระยะที่มีการปรับปรุงหลักสูตรการสอนวิชาสังคมศึกษาให้ดีขึ้น โดยมีการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับคุณภาพของโปรแกรมสังคมศึกษาอย่างกว้างขวาง ซึ่งปรากฏข้อสรุปดังนี้

1. วิชาสังคมศึกษาได้ เน้น เนื้อหาที่ต้องจดจำมาก เกินไป
2. มีความผิดพลาด เกี่ยวกับ เนื้อหาสาระของวิชา
3. ไม่สนใจ เรื่องของโลก โดยส่วนรวม
4. เนื้อหาสาระส่วนใหญ่ครอบคลุม เพียงวิชาภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์
5. มีการพัฒนาด้านความ เข้าใจ เพียง เล็กน้อย
6. ไม่ให้ความสนใจ เกี่ยวกับวิธีสอนแบบสืบสวน

แม้ว่าจะต้องใช้กำลังคนและ เงินจำนวนมากในการปรับปรุงหลักสูตรวิชาสังคมศึกษา ในระยะ 10 ปีที่ผ่านมา ปรากฏว่ามีผลกระทบต่อการปฏิบัติการในห้อง เรียนอย่างจำกัด มีปัญหาต่าง ๆ มากมายเกี่ยวกับโครงการทางวัฒนธรรม ซึ่งมีความยุ่งยากบางอย่างที่ไม่สามารถจะดำเนินงานให้ลุล่วงไปได้ แนวคิดของสิ่งที่เกี่ยวข้อง เหล่านี้จึงทำให้สามารถพยากรณ์เกี่ยวกับทิศทางในอนาคตของหลักสูตรวิชาสังคมศึกษาตามความต้องการต่าง ๆ ที่น่าจะเป็นได้

จอห์น เจโรไลม็ค (John Jarolimck) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า การศึกษาสังคมศึกษา กำลังเผชิญหน้ากับการท้าทายอันยิ่งใหญ่ ซึ่งที่จริงแล้วการศึกษาในทุกสาขาวิชาต่อไปข้างหน้า หมายถึงการสอนเยาวชนถึงวิธีการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับ เพื่อนมนุษย์อย่างสันติ มีเมตตา และเห็นอกเห็นใจ คือความเป็นผู้มีจิตใจ เปิดกว้างและเสียสละ

หนทางที่จะบรรลุถึงเป้าหมายอันยิ่งใหญ่ดังกล่าวจะต้องประกอบด้วย การทำคนให้เป็นคนมีคุณภาพ ซึ่งผู้พัฒนาหลักสูตรควรคำนึงถึงหลักสำคัญ ๆ อย่างน้อย 5 ประการ ดังต่อไปนี้

1. การศึกษาวิชาสังคมศึกษาควร เน้นและขยายขอบข่ายการเรียนการสอนในเรื่องของความเป็นผู้มีศักดิ์ศรี มีคุณค่าต่อสังคม และความเป็นตัวของตัวเอง ดังนั้น จึงเห็นควรพัฒนาหลักสูตรโดยการ เน้นที่มนุษยชาติสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นส่วนหนึ่งของสังคมมนุษย์โดยไม่คำนึง

เชื้อชาติ วัฒนธรรมที่อาจแตกต่างกัน เพื่อที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้ในโลกอันซับซ้อนนี้ มนุษย์ควร เรียนรู้ที่จะอยู่และทำงานร่วมกัน เพื่อให้บรรลุถึง เป้าหมายอันเดียวกัน

2. วิชาสังคมศึกษาควรช่วยให้ผู้เรียนตระหนักในขอบข่ายความผูกพัน ความเข้าใจ และสำนึกในคุณค่าของความคาดหวังในภายภาคหน้า ตลอดจนโอกาสที่พึงมีพึงได้ของผู้อื่น เนื่องจากผู้คนส่วนมากในทุกวันนี้มักมีความสับสนทางความคิดต่อการดำรงชีวิตและทักท้วงเอาว่า ตนเอง วัฒนธรรมของตน และสำนึกทางการเมือง ตลอดจนสังคมของตน อีกทั้งพฤติกรรมแห่งตนนั้น เป็นเรื่องปกติธรรมดาที่ดี และถูกต้องอยู่แล้ว โดยมีความเข้าใจเกี่ยวกับผู้อื่นและวัฒนธรรมของผู้อื่น แต่เพียงเล็กน้อย และมักจะมองไปว่าคุณค่าและพฤติกรรมของคนอื่นเป็นเรื่องแปลก ไม่พึงปรารถนา ไม่ดีไม่ถูกต้อง ดังนั้นการศึกษาด้านสังคมศึกษาในอนาคตจึงควรช่วยเยาวชนให้เป็นผู้มีความ เห็นอกเห็นใจ มีความละเอียดอ่อนและใส่ใจผู้อื่น รู้จักที่จะยอมรับผู้อื่น และมีใจกว้าง

ฉะนั้นเนื้อหาของการศึกษาวิชาสังคมศึกษาจึงควร เปิดกว้างและสัมพันธ์กับเงื่อนไขทางสังคมร่วมสมัย ก่อให้เกิดความพึงพอใจ น่าสนใจ ท้าทาย และเหมาะสมกับเยาวชนทุกระดับ วุฒิปทุภาวะ ทั้งนี้เพื่อเป็นการยกระดับการพัฒนาทางด้านจิตใจไปพร้อม ๆ กับการพัฒนาด้านความรู้ด้วย

3. การศึกษาวิชาสังคมศึกษาควรทำให้เกิดความ เป็นไป ได้สำหรับผู้เรียนในอันที่จะแสวงหาความรู้ได้อย่างต่อเนื่อง มีความเข้าใจถึงความสัมพันธ์แห่งชีวิต จะเห็นได้ว่าธรรมชาติของเด็ก เมื่อแรกเข้า เรียนนั้นมักจะมี ความอยากรู้อยากเห็น สงสัยและตั้งคำถามเอา กับทุกสิ่งทุกอย่าง เพื่อที่จะทำความเข้าใจกับสิ่งแวดล้อม หลักสูตรในสาขาที่จึงควรมีไปรแกรมการเรียนการสอนในแง่ที่สนับสนุน เด็กในสิ่งเหล่านี้ด้วย เนื่องจากในชั้นเรียนส่วนใหญ่ เด็กจะได้รับการเสนอแต่ในสิ่งที่ใครคนใดคนหนึ่งคิดว่า เขาควรจะมี โดยไม่เปิดโอกาสให้เด็กหาความสนุกจากแนวความคิด ความต้องการ และความสนใจของตนเอง ซึ่งจะก่อให้เกิดความเป็นอิสระ เป็นตัวของตัว เองจากทักษะและความสามารถในการ เรียนรู้ด้วยวิธีดังกล่าว

4. การศึกษาวิชาสังคมศึกษาควรช่วยในการพัฒนาวิจารณญาณในเรื่องของความสำนึกในคุณค่า ทศนคติ และความ เชื่อของผู้ศึกษาโดยมุ่งให้ เด็กประจักษ์ในสิ่ง เหล่านี้เป็นอย่างดีมีระบบท่ามกลางความขัดแย้งที่เด็กต้อง เผชิญอยู่ทุก เมื่อ เชื้อวัน ดังนั้นไปรแกรมการเรียนการสอนอาจจะ

ช่วยเด็กได้โดยผ่านทางการทำงานแบบ (Workshop) ฝึกงานในโรงงาน การบริการอย่างไม่เป็นทางการ (in - service) ดังที่ได้ระบุไว้ในหลักสูตรระดับมหาวิทยาลัย

5. การศึกษาวิชาสังคมศึกษาต้องการครูที่มีจิตใจ เมตตากรุณา เพื่อก่อให้เกิดความสนุกสนานแก่นักเรียน บทบาทที่เปลี่ยนแปลงไปของครูจากการศึกษา เมื่อไม่นานมานี้พบว่าครูกลายเป็นผู้แสวงหาในด้านวิชาความรู้น้อยลง แต่จะเป็นผู้เร่งเร้าที่ยิ่งทำที่และอำนวยความสะดวกให้ความเป็นกันเองต่อนักเรียน ในการตอบข้อซักถามต่าง ๆ ดังนั้น ครูจึงควรเป็นผู้มีจิตใจ เปิดกว้าง เพื่อก่อให้เกิดบรรยากาศที่จะเอื้อให้ซักถามอย่างมีเนื้อหาสาระบังเกิดขึ้นได้ครูควรช่วยเหลือให้นักเรียนได้พัฒนาและประจักษ์ในความคิดของตนมากกว่าที่จะรับเอาแต่ความคิดของผู้อื่นมาโดยปราศจากคำถาม

บทบาทใหม่ของครูสังคมศึกษาดังกล่าว เป็นข้อเรียกร้องให้โปรแกรมการศึกษาของครูมีพัฒนาการแตกต่างไปจากเดิม โปรแกรมการเรียนการสอนควรเน้นทั้งความรู้ ความเข้าใจ และทักษะความสามารถส่วนตัวของครูในการพัฒนาผู้เรียนให้เจริญเติบโตทุก ๆ ด้าน ทั้งทางด้านพุทธิพิสัย เจตพิสัย และทักษะพิสัย

ดังนั้น สิ่งสำคัญที่สุดที่บัณฑิตการศึกษาด้านสังคมศึกษาจะต้องกระทำในอนาคตก็คือ การมุ่งมั่นในการสร้างคนให้เป็นคนโดยสมบูรณ์ โดยจัดโปรแกรมการเรียนการสอนให้เป็นไปเพื่อสังคมและสอนให้คนมีความรู้คู่คุณธรรมอย่างแท้จริง การจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาให้คนมีความรู้ และมีคุณธรรมในการที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีสันติสุขในโลก จึงเป็นลักษณะสำคัญของการสอนวิชาสังคมศึกษาของทุกประเทศรวมทั้งประเทศไทยในปัจจุบันด้วย

ดังนั้นในการจัดหลักสูตรการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา วิชาสังคมศึกษา จึงมีบทบาทอันสำคัญยิ่ง จนอาจกล่าวได้ว่า เป็นหัวใจของหลักสูตร เพราะสอนให้รู้จักคิด ประพฤติตนเป็นพลเมืองดี สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข วิชาสังคมศึกษาจะให้ความสำคัญต่อการดำรงชีวิต การเป็นสมาชิกที่มีคุณค่าของสังคม โดยมีได้มุ่งหวังในแง่ความรู้ทางวิชาการด้านเดียว เพราะคนที่มีความสามารถด้านวิทยาการต่าง ๆ แต่ถ้าขาดคุณธรรมจากการปลูกฝังจากวิชาในหมวดวิชาสังคมแล้ว ก็อาจเป็นผู้ที่สร้างความเดือดร้อนให้กับสังคมได้

นอกจากนี้วิชาสังคมศึกษา ยัง เป็นวิชาหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ ประเทศ จะ เจริญก้าวหน้าหรือล้าหลัง เพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับความรู้ ความสามารถ อุปนิสัยใจคอของคนในชาติ เป็นส่วนรวม และคุณสมบัติของคนในชาติจำ เป็นอย่างไร จะต้องขึ้นอยู่กับการศึกษาเป็นสิ่ง สำคัญ วิชาสังคมศึกษาจึงมีส่วนช่วยพัฒนาคุณสมบัติของพล เมืองให้มีประสิทธิภาพ เพราะ เป็นวิชาที่ ศึกษาความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มนุษย์กับมนุษย์ และสถาบันต่าง ๆ ทางสังคม วิชาสังคม ศึกษาจึง เป็นวิชาบังคับที่กำหนดไว้ในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2521 และหลักสูตรมัธยมศึกษา ตอนปลาย พ.ศ. 2524

2. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้

2.1 งานวิจัยภายในประเทศ

พรเพ็ญ ชีรกุล (2515: 93-94) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การสอนวิชาประวัติศาสตร์ ในชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย แผนกวิทยาศาสตร์โรงเรียนราษฎร์ ในเขตนครหลวง" โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาวิธีสอนลักษณะการใช้อุปกรณ์การสอนและวิธีวัดผลของครู ผู้วิจัยได้ส่งแบบ สอบตามไปยังครู 18 คน นักเรียน 150 คน ในโรงเรียนราษฎร์ 5 แห่งในเขตนครหลวง ผล การวิจัยปรากฏว่า เหตุที่ครูชอบสอนวิชาประวัติศาสตร์ เพราะ เป็นวิชาที่สัมพันธ์กับวิชาอื่นอย่าง กว้างขวาง เหตุที่ไม่ชอบสอน เพราะขาดอุปกรณ์การสอน และถ้ามีก็ใช้ลำบาก วิธีการสอนโดย ทั่วไปของครูคือการอธิบายบท เรียบตามหลักสูตรจากตำราหลาย เล่มแล้วให้นัก เรียนจด

ชนิษฐา เนื่องวิวัฒน์ (2519: 78-79) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การศึกษาการใช้ วิธีสอน กิจกรรมและอุปกรณ์ในการสอนวิชาประวัติศาสตร์ระดับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา ชั้นสูง" มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาการใช้วิธีสอน การจัดกิจกรรมและการใช้อุปกรณ์ในการ สอนวิชาประวัติศาสตร์ระดับประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูง กลุ่มตัวอย่างประชากรที่ใช้ในการ ศึกษา เป็นอาจารย์ที่สอนวิชาประวัติศาสตร์ในระดับประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูง ปีการศึกษา 2518 ในวิทยาลัยครู 29 แห่ง จำนวน 195 คน ผลการวิจัยปรากฏว่า อาจารย์ส่วนใหญ่ใช้ วิธีสอนแบบบรรยายและนักศึกษายังขาดทักษะในการคิดวิเคราะห์ปัญหาต่าง ๆ ตลอดจนขาดทักษะ ในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ผู้วิจัยได้ให้ข้อเสนอแนะว่าอาจารย์ที่สอนวิชาประวัติศาสตร์ และวิธีการที่ใช้ในการสอนแบบต่าง ๆ เพื่อจะได้พิจารณาเลือกใช้ให้เหมาะสมกับลักษณะของ

เนื้อหาวิชาซึ่งจะช่วยให้การสอนประวัติศาสตร์ได้ผลดีมากกว่าการใช้วิธีสอนแบบใดแบบหนึ่ง แต่เพียงแบบเดียว นอกจากนั้นควรนำเทคโนโลยีใหม่ ๆ ทางการสอนมาใช้ เพื่อฝึกให้นักศึกษารู้จักคิดวิเคราะห์วิจารณ์เหตุการณ์ต่าง ๆ โดยใช้เหตุผลและรู้จักศึกษาค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง สนใจที่จะแสวงหาความรู้อยู่ตลอดเวลา

สุนทรียา เปรมวารี (2522: 46-48) ได้ทำการวิจัยเรื่องการเปรียบเทียบสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนวิชาสังคมศึกษา เรื่อง "ทรัพยากรธรรมชาติของประเทศไทย" โดยการเรียนแบบสืบสอบกับการเรียนแบบบรรยาย เพื่อเปรียบเทียบสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนวิชาสังคมศึกษาของนักเรียนที่เรียนแบบสืบสอบกับนักเรียนที่เรียนแบบบรรยาย โดยใช้กลุ่มตัวอย่างประชากรเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 (ม.1) ของโรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ปีการศึกษา 2522 ทั้ง 2 กลุ่ม มีผลการเรียนซึ่งพิจารณาจากคะแนนการสอบวิชาสังคมศึกษา ภาคปลายปีการศึกษา 2521 ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ผู้วิจัยสร้างแบบเรียนเพื่อให้ทดลองสอน โดยให้กลุ่มทดลองเรียนด้วยวิธีการเรียนแบบสืบสอบและกลุ่มควบคุมเรียนด้วยวิธีการเรียนแบบบรรยาย แล้วให้นักเรียนทั้ง 2 กลุ่มทำแบบสอบสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนสังคมศึกษา ผลการวิจัย พบว่านักเรียนกลุ่มทดลองชอบเรียนด้วยวิธีสืบสอบ เพราะช่วยส่งเสริมให้ฝึกทักษะในการคิด และการศึกษาค้นคว้า แต่นักเรียนกลุ่มควบคุมเห็นว่าการเรียนแบบบรรยายช่วยให้เข้าใจและจดจำเนื้อหาวิชาได้ดี ส่วนสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนวิชาสังคมศึกษาของกลุ่มทดลองไม่สูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05

เพ็ญภา แสงสระศรี (2522: 60-61) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การเปรียบเทียบสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนวิชาสังคมศึกษาโดยการสอนแบบบรรยายกับการสอนโดยใช้บทบาทสมมติ" โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย 2 ประการ คือ เพื่อสร้างบทเรียนวิชาสังคมศึกษา เรื่อง "ธรรมเพื่อเดือนสติ" เพื่อทดลองสอนโดยวิธีบรรยายและวิธีใช้บทบาทสมมติ และเพื่อเปรียบเทียบสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนวิชาสังคมศึกษาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 (ม.1) จากการเรียนโดยใช้วิธีบรรยายและวิธีใช้บทบาทสมมติ

ผลการวิจัยปรากฏว่าสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียนกลุ่มที่เรียนด้วยการใช้บทบาทสมมติกับกลุ่มที่เรียนโดยวิธีบรรยาย ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05

วรรณมาศ กลั่นแก้ว (2523: 50-52) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การเปรียบเทียบสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนวิชาสังคมศึกษาโดยการสอบด้วยวิธีการทางการเรียนวิชาสังคมศึกษา โดยการสอนด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์กับสอนด้วยวิธีการบรรยาย" มีวัตถุประสงค์เพื่อทดสอบวิชาสังคมศึกษาเรื่อง "การเมืองการปกครองสมัยอยุธยา พ.ศ. 1893-2310" โดยการสอนด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์และวิธีบรรยายเพื่อเปรียบเทียบสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนวิชาสังคมศึกษาของนักเรียนที่ได้รับการสอนด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์กับนักเรียนที่ได้รับการสอนด้วยวิธีบรรยาย ตัวอย่างประชากรของการวิจัยนี้ เป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 (ม.2) ของโรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ปีการศึกษา 2523 ทั้ง 2 กลุ่มมีผลการเรียนซึ่งพิจารณาจากคะแนนการสอบวิชาสังคมศึกษา ภาคปลาย ปีการศึกษา 2522 ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ผลการวิจัยปรากฏว่า สัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียนกลุ่มที่ได้รับการสอนด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์กับกลุ่มที่ได้รับการสอนด้วยวิธีบรรยายไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05

2.2 งานวิจัยในต่างประเทศ

ไบรอน จี แมสไซรัส (Byron G. Massailas 1961: 1530-A) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การสร้างและการวิเคราะห์วิธีการสอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาวิชาประวัติศาสตร์โลก" โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อจะศึกษาถึงวิธีสอนวิชาประวัติศาสตร์โลกในระดับชั้นมัธยมศึกษา และวิเคราะห์ถึงผลของการสอนในวิธีต่าง ๆ ได้ทำการทดลองกับนักเรียนโรงเรียนมัธยมสาธิตมหาวิทยาลัยอินเดียน่า จำนวน 114 คน โดยแบ่งนักเรียนออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มที่ 1 เรียนโดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific method) กลุ่มที่ 2 เรียนโดยวิธีการสอนแบบบรรยาย (Lecture method) ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนกลุ่มที่ 1 สามารถเรียนรู้เนื้อหาวิชาได้มากเท่ากับนักเรียนกลุ่มที่ 2 และจากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่านักเรียน กลุ่มที่ 1 มีความสามารถในการใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ในการแก้ปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ ความสามารถของนักเรียนแต่ละคนในกลุ่มนี้เห็นได้ชัดว่าเป็นความสามารถที่อาศัยความรู้และเหตุผลของตนโดยไม่ขึ้นต่อผู้อื่น รวมทั้งสามารถวิเคราะห์ปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างมีเหตุผล นอกจากนี้จากการเปิดโอกาสให้นักเรียนเข้าร่วมอภิปรายเกี่ยวกับเหตุการณ์ปัจจุบันในชั้นเรียน ปรากฏว่านักเรียนที่ได้รับการสอนแบบวิธีการทางวิทยาศาสตร์มีความสามารถในการอภิปราย และถกเถียงปัญหาโดยมีความคิดอย่างมีเหตุผลมากกว่านักเรียน ซึ่งได้รับการสอนแบบบรรยาย

ในปี ค.ศ. 1969 เจอโรมส์ เอส อัลเลนเดอร์ (Jeromes S. Allender) ได้ศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อทักษะของการคิดแบบสืบสอบ โดยใช้นักเรียนระดับประถมศึกษาปีที่ 5 จำนวน 54 คน เป็นกลุ่มตัวอย่าง และจัดเด็กเหล่านั้นให้อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ต่างกัน 3 แบบ คือ สิ่งแวดล้อมเปิด สิ่งแวดล้อมที่ได้จัดเตรียมไว้ให้ และกลุ่มควบคุม โดยใช้วิธีสุ่มตัวอย่างในการจัด แล้วให้เด็กแต่ละคนหาประสบการณ์และความรู้ โดยใช้ความคิดแบบสืบสอบจากอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่จัดไว้ให้ เช่น หนังสือพิมพ์ เครื่องขยายเสียง เอกสาร และรายงานต่าง ๆ แล้วเปรียบเทียบคะแนนที่ได้จากจำนวนคำถามของนักเรียนแต่ละคน ปรากฏว่านักเรียนที่อยู่ในสิ่งแวดล้อมเปิด และสิ่งแวดล้อมที่ได้จัดเตรียมไว้ให้ ตามคำถามได้มากกว่านักเรียนที่อยู่ในสิ่งแวดล้อมแบบควบคุมอย่างมีนัยสำคัญ

ในปี ค.ศ. 1970 ริชาร์ด ซี. ยังส์ (Richard C. Youngs) ได้ศึกษาผลการใช้การใช้อุปกรณ์การสอน และวิธีสอนที่ให้นักเรียนรู้จักการเรียนรู้อย่างอิสระ โดยจัดเหตุการณ์ขึ้นมาให้เกิดความอยากรู้อยากเห็น และหาทางให้นักเรียนใช้ความคิดแบบสืบสอบหลายด้านด้วยกัน กลุ่มตัวอย่างใช้นักเรียนประถมศึกษาปีที่ 4 จำนวน 71 คน แบ่งเป็น 3 กลุ่ม กลุ่มหนึ่งเป็นกลุ่มควบคุม อีก 2 กลุ่ม เป็นกลุ่มทดลอง ซึ่งใช้วิธีสอนและอุปกรณ์ที่กระตุ้นแรงเร้าให้เด็กขี้ใจ พยายามที่จะอธิบายเหตุการณ์ที่เกิดขัดแย้งขึ้นในวิชาวิทยาศาสตร์ และทดสอบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและระดับการใช้ความคิดแบบสืบสอบ โดยนำคะแนนก่อนและหลังสอบของกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุมมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกัน ปรากฏว่ากลุ่มทดลองมีความสามารถในการอธิบายปัญหาที่ตั้งขึ้นได้มากกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญ ส่วนผลอย่างอื่นต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญ

แมรี ชารอน เปรย์ มูเวอร์ (Mary Sharon Pray Muir 1976: 4270A-4271A) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การสร้างเครื่องมือวัดผลสัมฤทธิ์ทางด้านความรู้ของการสืบสอบวิชาสังคมศึกษา" โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างข้อทดสอบสำหรับการสืบสอบทางสังคมศึกษา (TISS) โดยศึกษากับนักเรียนจำนวน 694 คน ในระดับประถมศึกษาปีที่ 4, 5, 6 ผลการวิจัยพบว่าจากการทดสอบค่าที (t - test) ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนที่เรียนแบบสืบสอบ กับนักเรียนที่ไม่ได้เรียนแบบสืบสอบ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ระหว่างนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่ระดับ .01 ระหว่างนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และปีที่ 6 และที่ระดับ .01 ระหว่างทั้ง 3 ระดับชั้น